

Shahid Bahonar
University of Kerman

Iranian Society for
the Promotion of Persian Language
and Literature

The Quality of Representing Basic Needs in the Feminine Poetics of Forough Farrokhzad and Kajal Ahmad (A Synthesis Reading Based on Glasser's Choice Theory)*

Farid Ahmadi ^{1✉} | Saleh Adibi ²

1. **Corresponding author:** PhD Candidate in Persian Language and Literature, University of Kurdistan, Sanandaj, Iran. Email: farid.sojin1395@gmail.com
2. Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, University of Kurdistan, Sanandaj, Iran. Email: Dr.saleh.adibi@gmail.com

Article Info	ABSTRACT
Article type: Research Article Article history: Received 14 November 2024 Received in revised form 16 December 2024 Accepted 18 December 2024 Published online 25 March 2025 Keywords: Basic Needs William Glasser Choice Theory Forough Farrokhzad Kajal Ahmad	The representation of the implications based on the five basic needs in the poetry of Forough Farrokhzad and Kajal Ahmad depicts an ideal world that transcends individual needs. "Employing a descriptive-analytical approach and qualitative methods, this study applies William Glasser's Choice Theory as the interpretive framework to analyze the poetry of Forough Farrokhzad and Kajal Ahmad." The aim is to examine the connection between their expressive significations and their ideal world, considering their beliefs, identities, and discourses, and to demonstrate how fundamental needs are manifested in the feminine poetics of these two poets. The findings reveal that, firstly, the ideal world of these two poets is shaped through three main components—individuals, objects, and beliefs—particularly in opposition to and in correspondence with patriarchal discourses, grounded in a critique of certain societal contracts and limitations. Secondly, the central signifier and the prominent quality of the ideal world in the poetry of Forough and Kajal is the need for love and belonging, which is inevitably linked to the critical and protest elements of their poems. This need represents their primary choice for attaining freedom, power, and survival in a society that challenges feminine identity.

*Cite this article Ahmadi,f, & Adibi,s. (2025). The Quality of Representing Basic Needs in the Feminine Poetics of Forough Farrokhzad and Kajal Ahmad (A Synthesis Reading Based on Glasser's Choice Theory). *Journal of Comparative Literature*, 16 (31), 1-24. <http://doi.org/10.22103/jcl.2024.24377.3796>

© The Author(s).

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman.

DOI: <http://doi.org/10.22103/jcl.2024.24377.3796>

Abstract

1. Introduction

William Glasser's Choice Theory, an alternative to external control theories, is a versatile framework for analyzing behavioral choices and literary texts produced by individuals across varying situational, historical, ideological, stylistic, and gendered contexts. This theory posits that all human behaviors are choices made to fulfill intrinsic basic needs. According to Glasser, these fundamental needs are:

1. Survival (the need to sustain life and maintain health),
2. Love and Belonging (the need to connect with others, to love, and to be loved),
3. Power (the need to succeed, achieve goals, or feel control over one's life),
4. Freedom (the need to make choices), and
5. Fun (the need for enjoyment, laughter, and pleasure in life).

The two key concepts of the five basic needs and the "Quality World" discussed in Choice Theory convey fundamental propositions for human happiness and liberation from sources of suffering. Consequently, the Quality World and the satisfaction of these needs are intrinsically tied to the concept of well-being and its fundamental components, as well as ethical concerns. The needs for survival and fun largely reflect worldly happiness and the fulfillment of material needs. As such, literary texts may be viewed as behaviors, products of choices influenced by these basic human needs and the images of one's Quality World.

Few poets embody significant levels of satisfaction and contentment in their works. Poets frequently express concerns and protests regarding the unmet fundamental needs of humanity as a collective "self," transcending individual identities. The frustration of these needs in poets often manifests in critical and oppositional behaviors and words, characterized by distinct tones of sorrow and rebellion at different historical junctures in their works. Since the creation of literary texts, especially poetry, is considered a behavior from a psychological perspective, a psychological critique of such texts is both relevant and appropriate. It reveals the nature and extent of the fundamental needs of their creators. Forough Farrokhzad and Kajal Ahmad, two contemporary female poets in Persian and Kurdish literature, share numerous similarities in their literary, behavioral, and intellectual choices. These shared aspects, particularly regarding their behavioral and ideological selections, as well as their depiction of the Quality World, are vividly reflected in their works.

Literature Review

Research based on Glasser's Choice Theory in Persian literature can be categorized into two broad levels.

1. First Level:

Studies that focus on Glasser's Choice Theory's prescriptive aspects, emphasizing the effectiveness of Reality Therapy based on this theory. These studies are further divided into:

- a) Family Therapy
- b) Educational and Occupational Aspects

The first group aims to establish that Reality Therapy is an effective model for stabilizing marital and familial relationships. Examples include studies by Mohammadi and Pirkhayefi (2014), Abbasi et al. (2016), Mousavi et al. (2018), Haft Lang et al. (2019), Karimi et al. (2020), Solook (2020), Ghorbanpour Lafmejani et al. (2021), Mablian et al. (2021), and Rabiei Motmaen et al. (2022).

The second group focuses on Reality Therapy's efficacy in enhancing career trajectories. Studies in this category include works by Ahmadi and Ramazani (2007), Razi Mordai et al.

(2010), Shahabi Farahani et al. (2012), Shah-Monsh and Fekri (2017), Hashemi et al. (2018), Salmani Bastanavi and Nami (2022), and Heydari Vahed and Mohammadi Yusefnejad (2023).

2. Second

Level:

Studies addressing the descriptive aspects of the theory (explaining the causes and mechanisms of behavior) focus on applying this theory or its key concepts to literary texts, including stories, novels, or poets' works. For example, Nikbakht et al. (2020) examined the five basic needs of Choice Theory, focusing on analyzing the need for freedom in characters from selected children's and young adult stories. Their study analyzed 145 prominent books (original and translated) over a 90-year period (1920-2010), selecting 30 stories with strong portrayals of the need for freedom, divided into positive and negative freedom.

2. Methodology

This study employs qualitative methods, analyzing the content of poems to identify and categorize themes related to Glasser's five basic needs (survival, love and belonging, power, freedom, and fun). Additionally, it interprets the Quality World of the two poets as a cultural and social perspective.

3. Findings and Analysis

3-1. The Need for Survival

The most fundamental human need, survival, encompasses physical security, sustenance, and shelter. It enables individuals to endure challenging environments (Glasser, 1998, p. 32). The poetry of Farrokhzad and Ahmad vividly portrays the suffocated cries of Eastern women whose lives, across history, have been sacrificed to patriarchal societal norms under terms like chastity, weakness, and inferiority. For these poets, these terms evoke the relentless struggle for survival: *"In the land of poetry, roses, and nightingales / It is a privilege to live / When, after years, your very existence is finally acknowledged."* (Farrokhzad, 1982: 291)

"Give me refuge, O greedy loves, / For the painful desire to survive adorns your conquest / With magic waters / And drops of fresh blood." (Ibid: 270)

"From the cradle, you were busy burying me alive / Constantly annihilating me, / Constantly killing me... / Yet I emerged from an eternal 'no' / And after all kinds of death, / I remain, still standing." (Ahmad, 2006: 33)

3-2. The Need for Love and Belonging

This need drives individuals to form interpersonal connections and feel a sense of belonging. People with a strong need for love and belonging seek meaningful and enduring relationships (Glasser, 1998, p. 45).

3-2-1. Love and Belonging as a Lover

"But here it is toward the heavens / Still, these hopeful eyes of mine, / God, do you recognize this voice? / I love him, I love him." (Farrokhzad, 1982: 186)

Further references to this theme can be found throughout Farrokhzad's poetry (e.g., pages 35, 50, 85, 122, 151, 169, 176, 180, 270, 278, 324, and 327)

3-2-2. Love and Belonging in the Role of the Beloved

"He is not the one to inhale the delightful scent of my body / like a madman when he falls into my arms. / O mirror of my soul, I grieve this regret: / He is not the one to press my body to his chest." (Farrokhzad, 1382/2003: 57).

*"Do you think Sharia suffices,
O suitor of mine,*

For me to surrender my virginity
 On just one night
 In the bedsheets of a bedroom?
 O clergyman! O confused preacher!
 If only you knew what virginity means to us women
 And how we guard it,
 You would understand
 Why losing it is no easy matter—
 It is weighty, so very weighty." (Kajal, 2006: 15).

3-2-3. Love and Belonging in the Role of the Mother

"Lullaby, O my little boy / Close your eyes, for night has come / Close your eyes, for this dark demon / With blood in his hands and laughter on his lips, has come." (Farrokhzad, 1382/2003: 43).

"I and the rain / are full of the unborn of lovers, / my heart heavy with the loves of thousands of Senems." (Kajal, 2006: 284).

3-2-4. The Need for Power

The need for power, as one of the basic human needs according to William Glasser, includes being capable, successful, famous, in control, notable, and in a position of leadership. Glasser believes this is a distinct and prominent need among humans, allowing individuals to feel valuable and maintain control over their lives. Power encompasses not only control over others but also mastery of oneself and the environment (Glasser, 2000, p. 57).

"I triumphed, yes, I triumphed. / Long live No. 678, issued from District 5, Tehran, / who, with perseverance and determination, / achieved such a lofty rank..." (Farrokhzad, 1382/2003: 29).

"Even I did not know
 how this 'No' of mine grew tall
 under a manly sky,
 on a manly earth,
 in the shadow of a manly God." (Kajal, 2006: 41).

3-2-5. The Need for Freedom

In Glasser's theory, the need for freedom refers to the ability to choose and act independently. He argues that individuals seek to act according to their values and choices without external constraints (Glasser, 1998, p. 68).

"It does not matter if a harsh barrier stands / between me and you across the desert / I am that bird who flies alone / to the vastness of the seas." (Farrokhzad, 1382/2003: 136).

"Before the altar of freedom, / I lay the crown of poetry, bowing in reverence." (Kajal, 2006: 295).

3-2-6. The Need for Fun

The final basic need in Glasser's theory is the need for fun, which refers to enjoyment and amusement in life. This need helps individuals feel joy and satisfaction (Glasser, 2000, p. 76).

"And how I wish / to sit on Yahya's cart among watermelons and melons, / spinning around the Mohammadieh square." (Farrokhzad, 1382/2003: 338).

"One evening, you said: If you ever get so angry / I'll hold a red cloth before the assault of your fiery, ram-like gaze / My only wish is for you to laugh." (Kajal, 2006: 69).

4. Conclusion

The representation of connotations tied to the five basic needs in the poetry of Farrokhzad and

Kajal ultimately outlines their ideal world—a cultural and inner construct transcending mere needs. In this ideal world, which consists of the three fundamental components of individuals, objects, and beliefs, while all five basic needs of Glasser's choice theory appear with varying frequencies, the need for love and belonging emerges as the superior quality and central axis of the envisioned ideal world. This need is intricately linked to the critical and protest-oriented nature of their discourse.

The protest streak in the poetry of Farrokhzad and Kajal Ahmed stems from their epistemological framework and their reading of their social identity as women—and specifically as female poets in patriarchal societies. The frequent occurrence of concepts tied to the need for love can be seen as arising from their dual identity as both the beloved and the lover. This dual identity interacts, contrasts, aligns, and clashes with patriarchal and, at times, misogynistic discourses. Their laments and protests are thus articulated in both poets' works. In some cases, their grievances take the form of rebellion and rejection of predefined social structures linked to women's identities. Their criticism and dissent sometimes are reduced to expressions of dissatisfaction, while at other times, they negate, reject, or delegitimize prevailing patriarchal norms tied to women's social existences. These protests and rejections are often intertwined with the fulfillment of the need for love and belonging, at times with the need for power, and occasionally with the need for freedom and survival. Therefore, achieving love and belonging, power, freedom, and survival can be seen as secondary goals of the protests reflected in the works of these two poets.

Keywords: Basic Needs, William Glasser, Choice Theory, Forough Farrokhzad, Kajal Ahmad.

References [in Persian]

- Ahmad, K. (2006). *Divan-e Kajal Ahmad*. Sulaymaniyah: Ministry of Culture Publications.
- Akhavan-Sales, M. (1992). *The Voice of Surprised Awakening: Conversations with Mehdi Akhavan-Sales* (M. Omid). Edited by Morteza Kakhy. Tehran.
- Esmaili, A. (1968). *Immortal Forough Farrokhzad*. Tehran: Marjan.
- Amini, M. (2009). *The Threshold of Choice: An Essential Concept in the Study of Literary Developments and Stylistics*. *Bustan-e Adab*, First Period, Issue 2 (No. 56). pp. 21-46.
- Bakhtiari, M. (2014). *Journal of Literary Rhetoric Research*. Volume 2, Issue 8, pp. 87-108.
- Badri, B. (2011). *A Study of Positive Psychology Components in Saadi's "Bustan" and "Golestan"*. Master's Thesis. Faculty of Psychology, Allameh Tabatabai University.
- Berlin, I. (2001). *Four Essays on Liberty*. Translated by Mohammad Ali Mohaqqueq. Tehran: Oxford University Press Publications.
- Tamimdari, A et al. (2019). *A Comparative Study of the Story "Jonathan Livingston Seagull" and the Birds in "Mantiq al-Tayr" Based on Glasser's Choice Theory*. *Literary Text Studies*, Vol. 23, No. 81.
- Jafari, A. (2005). *Forough: Immortal*. A collection of poems, writings, and interviews of Forough Farrokhzad along with writings on her. Tehran: Tanvir.
- Derakhshan, N & Ghani Zadeh, A. (2023). *Analysis of the Educational Function of Reality Therapy and Glasser's Choice Theory in the Story of "The Lion and the Hunter", First Volume of "Masnavi Ma'navi"*. *Journal of Educational Literature*, Vol. 15, Spring 2023, Issue 57.
- Derri, Z. (2020). *Analysis of Individual and Social "Selves" in Forough Farrokhzad's Poetry*. *Dehkhoda Quarterly*, Vol. 13, Issue 48.

- Sartre, J. (2002). *What is Literature?* Translated by Abolhassan Najafi and Mostafa Rahimi. Tehran: Zaman.
- Schultz, D. (2019). *Personality Theories*. Translated by Yahya Seyed-Mohammadi. Tehran: Forty-third Edition.
- Sahebi, A; Soltani-Far, A. (2014). *Step-by-Step Process (Reality Therapy: A Call for Responsibility)*. Tehran: Saye Sokhan.
- Sahebi, A & Colleagues (2015). *Choice Theory: An Approach to Responsibility and Social Commitment*. *Psychology Growth*, Vol. 4, No. 11.
- Farrokhzad, F. (2003). *The Complete Poems of Forough Farrokhzad*. Tehran: Azadmehr Publications.
- Qasemi, Z. (2014). *Study of Conceptual Metaphors of Women in the Poems of Forough Farrokhzad. Dur-Dari (Ghazal and Mystical Literature)*, Islamic Azad University of Najafabad, Vol. 5, Issue 16, pp. 25-36.
- Khinzad, A. (2002). *Shouting in the Fog*. Tehran: Afarinish Publications.
- Glasser, W. (2003). *Choice Theory: A New Psychology of Personal Freedom*. Translated by Mehrdad Firouzbakht. Tehran: Rasa Publications.
- Glasser, W (2014). *Choice Theory*, 4th Edition. Translated by Ali Sahebi. Tehran: Saye Sokhan Publications.
- Mokhtari, M. (2012). *Humanity in Contemporary Poetry*. Tehran: No Publications.
- Moshref-Azad Tehrani, M. (2008). *Pride in Poetry: Life and Poems of Forough Farrokhzad*. Tehran: Third Publications.
- Moslemi, N & Colleagues (2022). *Analysis of the Concept and Essence of Love in the Poems of Forough Farrokhzad*. *New Literary Research*, First Year, No. 2, Fall 2022.
- Navin, H. (2008). *Psychological Analysis of Proverbs and Sayings in Persian*. *Journal of Persian Language and Literature Research*, No. 10, pp. 85-108.
- Vahed-Doust, M & Sheikh-al-Islami, F. (2012). *Manifestations of Feminine Thought in the Poetry of Forough Farrokhzad*. *Journal of Literary Studies and Research*, Spring and Summer 2013, No. 17.

کیفیت بازنمایی نیازهای اساسی در زنانه‌سراییهای فروغ فرخزاد و کژال احمد (خوانشی تلفیقی بر پایه نظریه انتخاب‌گلاس)

فرید احمدی^۱ | صالح ادیبی^۲

۱. نویسنده مسئول: دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی دانشگاه کردستان، سنندج، ایران. رایانامه: farid.sojin1395@gmail.com

۲. استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه کردستان، سنندج، ایران. رایانامه: Dr.saleh.adibi@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	بازنمایی دلالت‌های مبتنی بر نیازهای پنجگانه در اشعار فروغ فرخزاد و کژال احمد، جهانی مطلوب را در مقیاسی فراتر از نیازهای فردی ترسیم می‌کند؛ پژوهش حاضر با رویکردی توصیفی-تحلیلی و بر پایه روش کیفی، نظریه انتخاب گلاس را به عنوان پشتوانه تفسیری تحقیق به کار گرفته است تا با بررسی اشعار فروغ فرخزاد و کژال احمد تلاش کند که ارتباط بین دلالت‌های بیانی آنان و جهان مطلوب و ایده‌آل‌شان را از نظر اعتقادی، هویتی و کلامی تحلیل کند و نحوه تبلور نیازهای اساسی را در زنانه‌سراییهای این دو شاعر نشان دهد. یافته‌ها نشان می‌دهد که نخست، جهان مطلوب این دو شاعر، در قالب سه مؤلفه اصلی: افراد، اشیاء و باورها، به‌ویژه در تقابل و تناظر با گفتمان‌های مردسالارانه شکل گرفته و بر بنیاد اعتراض به برخی قراردادهای محدودیت‌های اجتماعی استوار است. دوم این‌که دال مرکزی و کیفیت برتر جهان مطلوب فروغ و کژال، نیاز به عشق و تعلق خاطر است که با وجوه انتقادی و اعتراضی شعر آنان پیوندی ناگزیر دارد و این نیاز، انتخاب برتر آنان برای کسب آزادی، قدرت، و بقا در جامعه‌ای است که هویت زنانه را به چالش می‌کشد.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۲۴	
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۹/۲۶	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۹/۲۸	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۱۲/۲۵	
کلیدواژه‌ها: نیازهای اساسی ویلیام گلاس نظریه انتخاب فروغ فرخزاد کژال احمد	

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

*استناد: احمدی، فرید؛ ادیبی، صالح (۱۴۰۳). کیفیت بازنمایی نیازهای اساسی در زنانه‌سراییهای فروغ فرخزاد و کژال احمد (خوانشی تلفیقی بر پایه نظریه انتخاب گلاس).

ادبیات تطبیقی، ۱۶ (۳۱)، ۲۴-۱.

<http://doi.org/10.22103/jcl.2024.24377.3796>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه شهید بهشتی، تهران.

۱. مقدمه

پیوند تنگاتنگ ادبیات با دانش‌های علوم انسانی، به‌ویژه کارآمدی خوانش‌های روان‌شناختی و تربیتی در تحلیل‌های ادبی و ورود نظریه‌های متعدد روان‌شناسانه به حوزه نقد ادبی با دیدگاه بینارشته‌ای و تلفیقی (کمی و کیفی)، ماهیت پژوهش‌های ادبی را از رویکردهای تک‌بعدی، نظریه‌محور و شابلونی (تطبیق یک نظریه خاص بر متون ادبی) دور خواهد ساخت و با مشارکت‌دادن شبکه‌ای از عناصر درون متنی و برون متنی، زمینه‌ساز درک و دریافت خواننده نسبت به سویه‌های پنهان و با اهمیت متون ادبی خواهد شد. یکی از مباحث بنیادین در تحلیل روانشناسانه آثار ادبی، موضوع انتخاب‌هایی است که پدیدآورنده متن در سطوح معنایی، سبکی و روانی به آن دست می‌زند. پدیدآورنده متن از منظر روان‌شناختی و و بیانی، پیوسته در آستانه انتخاب‌های متعدد و متنوعی قرار دارد. این انتخاب را به اعتبار اختیار شاعر در خاموشی و سرودن (پدیدآورنده متن انتخاب می‌کند که متنی پدید آورد یا پدید نیاورد)، می‌توان حتی تا مقطع پیش از خلق اثر نیز مفروض دانست. «منظور از اصطلاح آستانه انتخاب در سبک‌شناسی، حد و مجال و درجه امکانی است که در هر مورد خاص برای انتخاب یا رد یک عمل یا عنصر ادبی وجود دارد» (امینی، ۱۳۸۸: ۳۴).

نظریه انتخابⁱ ویلیام گلاسرⁱⁱ آمریکایی به عنوان نظریه‌ای در مقابل کنترل بیرونی، از جمله نظریه‌هایی است که در تحلیل مجموعه انتخاب‌های رفتاری و متون ادبی مربوط به پدیدآورندگان مختلف با تفاوت‌های موقعیتی، تاریخی، اعتقادی، سبکی و جنسیتی، کارآمد خواهد بود. گلاسر در نظریه خود بر اهمیت مسئولیت‌پذیری فردی تأکید دارد. او معتقد است که تمامی رفتارهای انسانی انتخاب شده‌اند و افراد باید مسئولیت انتخاب‌های خود را بپذیرند. در نظریه انتخاب، هیچ رفتار جبری وجود ندارد؛ بلکه انسان‌ها همواره حق انتخاب دارند. به عبارت دیگر، حتی در موقعیت‌های دشوار، افراد می‌توانند بین چندین رفتار مختلف یکی را انتخاب کنند و مسئولیت پیامدهای آن را بپذیرند (Glasser, 2000, p. 90).

نظریه انتخاب ویلیام گلاسر به عنوان یکی از نظریه‌های روان‌شناسی رفتاری، بر پایه‌ی این فرض استوار است که تمامی رفتارهای انسانی، محصول انتخاب‌هایی است که به دلیل تلاش برای برآورده‌سازی نیازهای بنیادی درونی انجام می‌شوند. «نظریه انتخاب، توضیح می‌دهد که افراد چرا و چگونه رفتار می‌کنند» (گلاسر، ۱۳۸۲: ۱۸)؛ به عبارتی، تئوری انتخاب، دارای دو بخش توصیفی (چرایی و چگونگی رفتار انسان) و توصیه‌ای (واقعیت درمانی) است. هدف غایی گلاسر از تبیین و توضیح و آموزش نظریه انتخاب، زندگی با کیفیت است (ر.ک. شفیع، ۱۳۹۹: ۸۸). مفاهیم اساسی این نظریه عبارت است از: دنیای مطلوبⁱⁱⁱ، نیازها^{iv} و ادراک^v. خواسته‌ها و دنیای مطلوب در تئوری گلاسر ذیل سه تصویر (افراد، اشیاء و باورها) تعریف شده است. «دنیای مطلوب حاوی تصاویری از افراد، اشیاء و باورهایی است که فکر می‌کنیم در صورت دستیابی به آن‌ها، نیازمان ارضاء می‌شود و احساس بهتری خواهیم داشت. آن‌ها تصاویری هستند از آن چه ما می‌خواهیم و نیز آنچه به بهترین نحو نیازهای ما را برآورده می‌کند» (صاحبی، ۱۳۹۴: ۳۲). گلاسر معتقد است که هر فرد دارای یک تصویر ذهنی از دنیای مطلوب خود است که در طول زندگی شکل می‌گیرد. این تصویر شامل افرادی است که دوست داریم با آن‌ها باشیم، فعالیت‌هایی که می‌خواهیم انجام دهیم و چیزهایی که برای ما ارزشمند هستند. افراد همواره در تلاش‌اند تا جهان واقعی خود را به این دنیای مطلوب نزدیک کنند (Glasser, 1999, p. 22).

به اعتقاد گلاسر همه رفتارهای انسان به وسیله پنج نیاز اساسی برانگیخته می‌شوند که عبارتند از: نیاز به بقاء^{vi} (نیاز به ادامه زندگی و سلامت)، نیاز به عشق و تعلق خاطر^{vii} (نیاز به تعامل با انسان‌ها و دوست داشتن و دوست داشته شدن)، نیاز به قدرت^{viii} (نیاز به موفق شدن و رسیدن به هدف یا احساس کنترل داشتن بر زندگی خود)، آزادی^{ix} (نیاز به انتخاب کردن) و تفریح^x (نیاز به تفریح و لذت بردن از زندگی، خندیدن و شوخی کردن) است (ر.ک. ایروین، ۲۰۱۵: ۸۷).

نیازهای پنجگانه‌ای که گلاسر از آن سخن گفته است با مفاهیم و حوزه‌های مختلفی در علوم انسانی و نقد ادبی موضوعیت می‌یابد. دو مفهوم اساسی نیازهای پنجگانه و جهان مطلوب که گلاسر در نظریه انتخاب از آن سخن گفته است حامل گزاره‌هایی

i . Choice theory

ii . William glasser
(1952, America).

iii . quality world

iv . Needs

v . Perceive

vi . Survival

vii . Biloning

viii . Power

ix . Freedom

x . Fan

بنیادین در راستای دستیابی انسان به سعادت و رهایی از رانده‌های رنج‌آور است. از این روی، دنیای مطلوب و تأمین نیازهای پنجگانه مذکور، با مفهوم سعادت‌مندی و مؤلفه‌های بنیادین آن از یک سو و دغدغه‌های اخلاقیون از سوی دیگر، ارتباط ناگزیری دارد. نیاز به بقا و نیاز به تفریح، بیشتر بر مصادیق سعادت دنیوی و تأمین نیازهای مادی انسان دلالت دارد. در تفسیر نیاز انسان به آزادی و قدرت می‌توان گفت: رهایی از حصر و دستیابی به آزادی از مؤلفه‌های سعادت‌مندی به شمار آمده است و نوع آزادی فردی و جمعی نیز پیوند ناگزیری با اخلاق‌مداری در هر دو حوزه فردی و اجتماعی دارد؛ زیرا آزادی و قدرت فرد باید به گونه‌ای باشد که از نظر اخلاقی، به آزادی افراد دیگر، آسیب نرساند. «در تاریخ بشر تقریباً همه اخلاقیون، آزادی را ستوده‌اند. معنی آزادی نیز مانند معانی کلمات خوشبختی، خوبی، طبیعت و حقیقت به قدری کشدار است که با هرگونه تفسیری جور درمی‌آید» (برلین، ۱۳۸۰: ۲۳۶).

به اعتقاد گلاسِر، انسان از بدو تولد تا مرگ هر آنچه را انجام می‌دهد، رفتار است که مبتنی بر چهار مؤلفه اصلی و به هم پیوسته است: عمل (حرف زدن، نوشتن...)، فکر (تحلیل، استدلال، تخیل و...)، احساس (غم، شادی، ناامیدی...) و فیزیولوژی (تعریق، لرزش بدن و...). رابطه سازنده، اصلی‌ترین مجرای ارضای نیازها و خواسته‌هاست؛ این نیازها «انکار ناپذیرند» و تمام رفتارهای انسان در نهایت، تلاشی برای برآوردن آن‌هاست. تحقق خواسته‌ها در گرو عادات سازنده (حمایت، احترام، تشویق، اعتماد، پذیرش، اقناع و گوش دادن) است و عدم تحقق آنها ارتباط مستقیم با عادات مخرب (سرزنش، گالایه، تهدید، انتقاد، نق زدن، تنبیه و باج دادن برای کنترل) دارد (گلاسِر، ۱۳۹۳: ۱۱۸). از این رو می‌توان متون ادبی را یک رفتار دانست که مانند سایر رفتارها، محصول انتخاب‌ها و متأثر از پنج نیاز اساسی انسان و تصاویر دنیای مطلوب اوست (ر.ک. نوین، ۱۳۸۷: ۱۳۶).

شاید بتوان گفت، کمتر شاعری را می‌توان یافت که نسبت‌های زیادی از رضایت و خرسندی در اشعارش انعکاس یافته باشد. بر این اساس، چنین به نظر می‌رسد بسیاری از این اشارت‌گران درد، همواره نسبت به برآورده نشدن نیازهای اساسی انسان به عنوان «من جمعی» و فراتر از خود، نگران و معترض بوده‌اند. برآورده نشدن نیازهای اساسی این شاعران سبب بروز رفتار و کلامی اعتراضی - انتقادی و مبتنی بر دو وجه متمایز اندوه و عصیان در مقاطع مختلف تاریخی و در اشعارشان خواهد شد. با توجه به نظریه گلاسِر، کامیابی و ناکامی فرد در حصول نیازهای پنجگانه، به تغییر جهان‌بینی او در ادوار مختلف زندگی، منجر خواهد شد و در انتخاب رفتار فرد در موقعیت‌های گوناگون تأثیرگذار است. «در اعصار ماقبل تاریخ، زنده ماندن، نیاز اساسی بشر بود، ولی به تدریج، عشق از لحاظ کمک به بقا ارزشمند شد، اندک اندک بین عشق و بقا فاصله افتاد و عشق تبدیل به یک نیاز اساسی شد؛ سپس برای گریز از سلطه دیگران و راحت‌تر زندگی کردن، به آزادی نیاز داشتیم، در نتیجه آزادی نیز نیاز اساسی شد» (گلاسِر، ۱۳۸۲: ۵۲-۵۳).

از آن‌جا که خلق متون ادبی به ویژه شعر از نگاه روانشناسان، رفتار محسوب می‌شود، نقد روانشناختی این آثار به دلیل حضور انسان و بازنمایی رفتارهای انسانی در آن‌ها، موضوعی مناسب و درخور است که کم و کیف نیازهای اساسی خالق اثر را هویدا خواهد کرد. فروغ فرخزاد و کژال احمد دو شاعر زن معاصر در ادبیات فارسی و کردی، از بسیاری جهات، دست به انتخاب‌های ادبی، رفتاری و فکری مشابه زده‌اند و این اشتراکات چند بعدی بویژه در حوزه انتخاب‌هایشان در زمینه رفتاری و اعتقادی و همچنین تصویر این دو شاعر از جهان مطلوب، تبلور یافته است. علت انتخاب این دو شاعر در پژوهش حاضر، قرابت سبکی، اندیشگانی و جهان‌بینی آن‌ها نسبت به جهانی است که مردمانش از یک سو نگاه عاشقانه به زن دارند و هم‌زمان نیز دیدگاهی نابرابر نسبت به زن بر اجتماع غلبه دارد. هدف هر دو شاعر از نوشتن - به‌ویژه در اشعاری که نام‌ویژه زنانه‌سرایی می‌گیرند - در گام اول این است که نگاه جامعه را به نیازها و خواسته‌های زنان معطوف کنند از جمله: احترام به آزادی و حق انتخاب، کالا نبودن زن، صیانت از جان و کرامت زن و مانند آن. کژال احمد در سال ۱۹۶۷ دقیقاً در همان سالی که فروغ از دنیا رفت، در شهر کرکوک، چشم به دنیا گشود. گویی کژال، برای تکمیل رسالت فروغ زاده شده است. او فروغ را معرف هویت زن شرقی می‌داند و می‌گوید: «قبل از فروغ زنی وجود نداشته است» (کژال، ۲۰۰۶: ۴۰). نیازها و خواسته‌های او، شمول فراجغرافیایی دارد؛ به قول خودش «با شعر از مرز گریخته‌ام». آثار شعری او: بندر برمودا (۱۹۹۹)، گفته‌های گفتن (۱۹۹۹)، فنجانی قهوه همراه او (۲۰۰۱)، آینه را شکستم (۲۰۰۴)، دیوان اشعار کژال احمد (۲۰۰۶). محیط اجتماعی بسته و مردسالارانه، از او شاعری جسور و بی‌باک و

اندوهناک ساخته است. اشعار او لحنی گزنده و نگاه زنانه دارد و دنیای مردسالارانه را نفی می‌کند. آشنایی با ادبیات فارسی و شاعران معاصر، باعث تجلی اندیشه‌های شاعران ایرانی و به طور مشخص اشعار فروغ در کلام او شده است.

متن کوردی	صفحه	ترجمه
به‌پاست من گۆرئکم هه‌یه له تاران/ فروغی تیدا ئه‌زی / مائیکم هه‌یه له ئێران / گووگوش گوئی تیا ئه‌فروشی/ یاریکم هه‌یه له‌وینده‌ر، ئه‌میریکی ساسانییه/حافز و نیما و شاملوو له ئه‌و بوون.	کژال، ۲۰۰۶: ۱۱۱	حقیقتاً من در تهران مزاری دارم/ که فروغ در آن می‌زید! / سرایی در ایران دارم/ گوگوش در آن گل می‌فروشد/ در آن جا دوستی دارم که یک امیر ساسانی است/ حافظ و شاملو و نیما از تبار اویند.

۱-۱. بیان مسئله

پژوهش حاضر بر آن است تا به بررسی، تحلیل و طبقه‌بندی اشعار فروغ فرخزاد و کژال احمد بر پایه نظریه انتخاب ویلیام گلاسز پیردازد و نشان دهد که نیازهای پنجگانه (نیاز به بقا، نیاز به عشق، نیاز به قدرت، نیاز به آزادی و نیاز به تفریح) در کلام این دو شاعر، با چه گزاره‌ها و دلالت‌هایی بازنمایی شده‌اند. با توجه به زمینه‌های تاریخی، بیانی، اعتقادی و هویتی که فروغ فرخزاد و کژال احمد در آنها فعالیت داشته‌اند، گزاره مفروض این است که دلالت‌های مبتنی بر نیازهای پنج‌گانه، در نهایت، بازتاب‌دهنده جهانی مطلوب از نظر این دو شاعر است. این جهان مطلوب، که فراتر از نیازهای فردی به عنوان امری فرهنگی و درونی قابل تعریف است، به عنوان چشم‌اندازی والاتر از این نیازها، توسط شعر این دو شاعر صورت‌بندی می‌شود. بررسی پیش‌رو نشان می‌دهد که جهان ایده‌آل فروغ و کژال بر اساس اعتراض به وضعیت موجود و جستجوی وضعیت مطلوب، تعریف می‌شود. بر اساس شواهد شعری، می‌توان چنین ادعا کرد که با توجه به نشانگرهای هویتی در آثار این دو زن شاعر، نقش «معشوقی» به عنوان «کیفیت برتر» برجسته‌ترین جایگاه را در شعر فروغ فرخزاد دارد؛ این نقش، که با تجربه عاشقی و عشق‌ورزی نیز همراه است، به وضوح در اشعار کژال احمد نیز قابل مشاهده است. فروغ، با نگاهی زنانه، تجربه عشق و عاشقی و معشوق بودن را به تصویر کشیده است (قاسمی، ۱۳۹۳: ۲۷).

۱-۲. پیشینه پژوهش

پژوهش‌های مبتنی بر نظریه انتخاب گلاسز را در زبان فارسی می‌توان در دو سطح کلان طبقه‌بندی کرد: سطح نخست، پژوهش‌هایی که با توجه به جامعه‌های آماری متفاوت، با تکیه بر بخش توصیه‌ای نظریه گلاسز، به کارآمد بودن واقعیت‌درمانی مبتنی بر نظریه انتخاب گلاسز پرداخته‌اند. خود این دسته نخست به دو محور قابل تقسیم است: الف) خانواده درمانی. ب) آموزشی- شغلی. گروه اول از دسته نخست پژوهش‌ها در پی آن است که اثبات کنند واقعیت‌درمانی، مدلی اثربخش در ترمیم بی‌ثباتی زندگی زناشویی و ازدواج است. پژوهش‌های محمدی و پیرخائفی (۱۳۹۳)، عباسی و همکاران (۱۳۹۵)، موسوی و همکاران (۱۳۹۷)، هفت لنگ و همکاران (۱۳۹۸)، کریمی و همکاران (۱۳۹۹)، سلوک (۱۳۹۹)، قربان پور لقمجانی و همکاران (۱۴۰۰)، مبلیان و همکاران (۱۴۰۰) و ربیعی مطمئن و همکاران (۱۴۰۱) از گروه نخست سطح اول پژوهش‌های مبتنی بر نظریه انتخاب گلاسز به شمار می‌آیند.

گروه دوم پژوهش‌ها با موضوع واقعیت‌درمانی مبتنی بر نظریه انتخاب گلاسز با پرداختن به مسایل آموزشی- شغلی کوشیده است تا این اثربخشی معنی‌دار واقعیت‌درمانی را در افزایش کارآمدی مسیر شغلی اثبات کنند. پژوهش‌های احمدی و رضانی (۱۳۸۶)، راضی مردای و همکاران (۱۳۸۹)، شهرابی فراهانی و همکاران (۱۳۹۱)، شه‌منش و فکری (۱۳۹۶)، هاشمی و همکاران (۱۳۹۷)، سلمانی بستانوئی و نامی (۱۴۰۱)، حیدری واحد و محمدی یوسف‌نژاد (۱۴۰۲)، را می‌توان به عنوان نمونه‌هایی از این دسته ذکر کرد.

سطح دوم پژوهش‌های مبتنی بر نظریه انتخاب گلاسز با تکیه بر بخش توصیفی نظریه (چرایی و چگونگی رفتارها) شامل پژوهش‌هایی است که این نظریه یا بخشی از مفاهیم اساسی آن را به نحوی بر یک یا چند متن ادبی شامل داستان، رمان یا اشعار شاعران آزموده‌اند.

پژوهش نیکوبخت و همکاران (۱۳۹۹) تنها به موضوع نیازهای پنجگانه در نظریه انتخاب گلاسز پرداخته و در این میان بر تحلیل نیاز به آزادی در شخصیت‌های داستان‌های برگزیده کتاب‌های کودک و نوجوان تمرکز کرده است. در این پژوهش ۱۴۵

کتاب برگزیدهٔ کودک اعم از تألیف و ترجمه در فاصلهٔ ۹۰ سال (۱۳۰۰ تا ۱۳۹۰) مطالعه شده و نگارندگان، از میان داستان‌ها - با تقسیم آزادی به دو بخش آزادی مثبت و آزادی منفی - ۳۰ داستان را که نیاز به آزادی در شخصیت‌های آن‌ها به شکل برجسته‌تری بازنمایی شده، تحلیل کرده‌اند.

نیکوبخت و رضایی (۱۴۰۰) در پژوهش مستقل دیگری، نیاز به قدرت را بر همان داستان‌های کودکان آزموده‌اند و چنین نتیجه گرفته‌اند که نیاز به قدرت در شخصیت‌های اصلی و فرعی ۲۶ داستان به دو شکل مثبت و منفی به طور مساوی بازنمایی شده است.

در پژوهش رضایی و فسایی (۱۴۰۱) نیز به نظر می‌رسد شکلی از تکرار، هم‌پوشانی و الهام‌گیری از دو پژوهش نیکوبخت و همکاران (۱۳۹۹) و نیکوبخت و رضایی (۱۴۰۰) به چشم می‌خورد. این دو نویسنده، داستان‌های برگزیدهٔ کودکان را در همان بازهٔ زمانی ۹۰ ساله (۱۳۰۰ تا ۱۳۹۰) بررسی کرده‌اند؛ هر سه پژوهش نیز داستان‌ها را از کتاب «کتابشناسی کتاب‌های برندهٔ کودکان و نوجوانان» اثر حمیده شکرآبی زاهد استخراج کرده‌اند. با این تفاوت که در تحقیق مذکور به جای ۱۴۵ داستان، ۱۴۰ داستان انتخاب شده و در تحلیل نیز تنها به یک نیاز اساسی بسنده نکرده‌اند، بلکه با رویکرد تطبیق و مقایسه، نیازهای پنجگانه را در داستان‌های برگزیدهٔ کودکان و نوجوانان بررسی کرده‌اند. شگفت آن که نه نویسندگان و نه داوران و تحریریهٔ نشریهٔ «پژوهش‌های بین‌رشته‌ای» علیرغم این هم‌پوشانی‌ها و الهام‌گیری‌های آشکار، هیچ‌کدام، حتی در پیشینهٔ پژوهش تحقیق اشاره‌ای به پژوهش نیکوبخت و همکارانش نکرده‌اند که دو سال پیش از تحقیق آنان چاپ شده است.

فهامی و همکاران (۱۴۰۱) با تکیه بر نظریهٔ انتخاب گلاسِر، مفهوم دنیای مطلوب را از منظر عین القضاات همدانی و روزبهان بقلی بررسی کرده و به این نتیجه رسیده‌اند که این دو، با زبانی استعاری، تجربیات زیستهٔ خود را در مقام دنیای مطلوب و با اصطلاح‌هایی چون کبریا، الله، وجه الله و صحرای جبروت به تصویر کشیده و با زبانی مادی و واقعی، جهانی فراواقعی را تفسیر کرده‌اند. امینی و سرامی (۱۴۰۱) با روش تحلیلی - توصیفی تلاش کرده‌اند با تکیه بر کارکرد تربیتی اسطوره‌ها و تئوری انتخاب گلاسِر، پس از تبیین ارتباط نیازهای اساسی انسان با فرایند تکوین اسطوره‌ها، الگوی رفتاری دو شخصیت فریدون و ضحاک را تفسیر کنند و ثابت می‌کنند همان‌طور که رفتارها، آگاهانه انجام می‌گیرند، عناصر اسطوره‌سازی نیز آگاهانه انتخاب می‌شوند؛ بنابراین داستان‌های اساطیری، بازتاب نیازهای انسان‌ها است و رفتار شخصیت‌ها، نمایانگر انتخاب‌های متمایز آن‌هاست که برای رسیدن به تصاویر مطلوبشان انجام می‌دهند. امراللهی نسب و مهدی آبادی (۱۴۰۱) کوشیده‌اند از مسیر نقد روانشناختی در حوزه ادبیات روایی، به تحلیل گفتگوی شخصیت‌های آن بپردازند و علت رفتار شخصیت‌ها را، برآورده کردن نیازهایشان می‌دانند، که این رفتارها نحوهٔ تعامل آن‌ها را تعیین می‌کند. درخشان و غنی‌زاده (۱۴۰۲) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل کارکرد تعلیمی رویکرد واقعیّت‌درمانی و تئوری انتخاب گلاسِر در داستان شیر و نجبران، دفتر اوّل مثنوی معنوی»، به این نتیجه رسیده‌اند که افراد زمانی دست به انتخاب رفتاری می‌زنند که در ارضای نیازهای خود ناکام می‌مانند. آن‌ها برای اثبات این فرضیه پس از ذکر چارچوب نظری، به تحلیل مصداقی رفتارها پرداخته‌اند و در پایان، همخوانی رفتار شخصیت‌ها را با نظریهٔ انتخاب، اثبات کرده‌اند. شایان ذکر است که تاکنون پژوهشی که شعر فروغ و کژال را مورد تحلیل تطبیقی و یا بازنمایی مقایسه‌ای قرار داده باشد، یافت نشد؛ به علاوه هیچ پژوهشی نیز دربارهٔ شعر این دو شاعر به منظور بازنمایی مولفه‌های تئوری انتخاب صورت نگرفته است.

۱- ۳. روش پژوهش

این مطالعه از روش کیفی بهره برده و بر اساس تحلیل محتوای اشعار، تلاش کرده است تا مضامین مرتبط با نیازهای پنج‌گانه گلاسِر (بقا، عشق و تعلق، قدرت، آزادی و تفریح) را شناسایی و دسته‌بندی کند. همچنین، با استفاده از مدل‌های تفسیری، جهان مطلوب این دو شاعر به‌عنوان منظری فرهنگی و اجتماعی تحلیل شده است.

۲. بررسی نحوهٔ بازنمایی نیازهای پنجگانه در اشعار فروغ فرخزاد و کژال احمد

نقد زندگی‌نامه‌ای فروغ و کژال احمد حاکی از آن است که این دو شاعر در مقام دو کنشگر اجتماعی زن، مصادیق کنترل‌های بیرونی وضع شده بر پایهٔ دیدگاه مردسالارانه را نپذیرفته‌اند و عدم پایداری زندگی مشترک این دو زن را می‌توان به دیدگاه اعتراضی آنان نسبت به هنجارها و قراردادهای وضع شدهٔ اجتماعی در پیوند با جایگاه و هویت زنان نسبت داد. برخلاف بسیاری از زوج‌های

ناراضی که از بیم جدایی در مواردی، زندگی مشترک پر از بدرفتاری را تحمل می‌کنند، فروغ و کژال احمد در مقام دو کنشگر اجتماعی زن، رفتار متفاوتی انتخاب کرده‌اند. «اکثر مردم غالباً کارهایی را انجام می‌دهند که دوست ندارند انجام بدهند. برای مثال، بسیاری از زن‌ها به زندگی مشترک پر از بدرفتاری خود ادامه می‌دهند چون فکر می‌کنند جدا شدن بدتر است» (گلاس، ۱۳۸۲: ۲۱).

در نیمه ی اول آثار شعری فروغ و کژال، نوع واژه‌ها نشان از حزن و اندوه زندگی شخصی زنانی دارند که در چهار دیواری خانه و در میان گفتمان سستی اسیر شده و با جسارت تمام سعی دارند از سنت‌ها و تفکرات کلیشه‌ای خانوادگی رها شده و با واژگانی که در سنت آن زمان برای زن تابو محسوب می‌شوند، به جنگ این اسارت بروند. از آنجا که فروغ پس از تحول روحی و پختگی در فهم و ادراک هستی، از سرودن اشعار سه دفتر اول اظهار ندامت می‌کند، مبرهن است که نیازهای او نیز در روند تکاملی زایش، تبلور و بلوغ شعری، دستخوش تغییر شده است و کژال نیز با این روند آشناست و با اطلاعات کاملی که از فروغ و اندیشه‌های او دارد، این روند تدریجی در تغییر جهان‌بینی را مراعات می‌کند. بیان نیازهای «آزادی و حق ارزشمندی» و «عشق و تعلق خاطر» از طرف هر دو شاعر با توجه به صورت اجتماعی جوامع شرقی، پیامدهای ناخوشایندی برای این دو شاعر داشته است. «اسیر در واقع سمبولی از یک حالت روانی است که شخص خود را گرفتار دنیایی از سنت‌ها و تعصبات می‌یابد که امیدی برای زندگی تجربی کامل در آن نیست» (م. آزاد، ۱۳۷۸: ۳۲). کژال نیز در بندر برمودا از همان فضای اجتماعی فروغ می‌گوید که زنان ملزم به ازدواج اجباری هستند:

سپهر به بی ناره زووی خوی / کژال، ۲۰۰۶، ۳۵ سایه، خلاف میل باطنی/ش/ همسر آفتاب شده/ دلم برای سایه می‌سوزد.
کراوه به ژنی هه‌تاو/ دلم بؤ سپهر
نه‌سووتی

این دو شاعر نه تنها از نیاز به تفریح و خندیدن محروم مانده‌اند، بلکه آن‌چنان در رنج‌ها و اندوه خویش محصور شده‌اند که کژال می‌گوید: گریه، فلسفه زندگی زن است (۲۲۵).

رفتارهای کلامی و عملی فروغ و کژال در اشعار زنانه این دو شاعر بر بنیاد اعتراض و عدم پذیرش گفتمان غالب در پیوند با جایگاه و هویت زن شکل گرفته است. در این میان، اشعاری که در پرتو اعتراض به نظام گفتمانی موجود و عدم پذیرش برخی هنجارهای مردسالارانه، جهان مطلوب و آرمانی این دو شاعر زن را به تصویر کشیده است، ذیل پنج نیاز اساسی مطرح شده در آرای گلاس قابل طبقه‌بندی است.

۲- ۱- نیاز به بقا

نیاز به بقا، پایه‌ای‌ترین نیاز انسان است که شامل امنیت فیزیکی، تغذیه و سرپناه می‌شود. این نیاز به انسان کمک می‌کند که در محیط‌های چالش‌برانگیز زنده بماند (Glasser, 1998, p. 32). تمام موجودات زنده از لحاظ ژنتیکی طوری برنامه‌ریزی شده‌اند که برای زنده ماندن تلاش می‌کنند (ر.ک: گلاس، ۱۳۸۲: ۵۱). نیاز به بقا، تمام نیازهای جسمانی ضروری مانند نیاز به غذا، آب، هوا، تامین امنیت برای تداوم زندگی و غیره را شامل می‌شود. هر آن‌چه سلامت و امنیت انسان را تهدید کند، برای او امری ناخوشایند است. شعر فروغ و کژال، فریادهای در گلو مانده زنان شرقی است که به درازای تاریخ به نام ناموس‌پرستی، ضعیفه، جنس دوم و امثال آن، زندگی آن‌ها، فدای تعصب جامعه مردسالارانه شد و این واژگان در ذهن آنان به تمامی، یادآور مجاهدت زنان برای بقا است. این نیاز در اشعار فروغ و کژال، تنها حفظ سلامتی جسم نیست، بلکه بیشتر تلاش برای مصونیت روح و احساسات زنانه آن‌هاست که در معرض آسیب‌های دنیای بیرون است.

«در سرزمین شعر و گل و بلبل / موهبتی است زیستن آن هم / وقتی که واقعیت موجود بودن تو پس از سال‌های سال / پذیرفته می‌شود (فرخزاد، ۱۳۸۲: ۲۹۱).

فروغ در شعر فوق معتقد است زیستن در فضایی که موجودیت زن پس از سال‌ها پذیرفته شده است موهبتی به شمار می‌آید. هم انتخاب‌های شاعر از منظر بیانی و هم انتخاب وی از نظر رفتاری، مطرح کننده گزاره نیاز به بقا است. رگه اعتراضی و شکوه‌آمیز کلام شاعر در انتقاد به صورت اجتماعی غالب در پیوند با موجودیت زن در کلام مشهود است و نیاز به بقا بر پایه این اعتراض

استوار شده است تا ضمن انتقاد و اعتراض نسبت به گفتمان به حاشیه راندن موجودیت زن، تصویری از جهان مطلوب و عاری از تبعیض را بازنمایی کند.

مرا پناه دهید، ای تمام عشق‌های حریصی/ که میل دردناک بقا بستر تصرفتان را/ به آب جادو/ و قطره‌های خون تازه می‌آراید (همان: ۲۷۰).
در این بخش از شعر، فروغ فرخزاد، نیاز به بقا را با عشق و طلب آن در هم می‌آمیزد. بیان شاعر به نوعی نمایانگر عناصر جهان مطلوب او هستند که فراتر از نیازهای فیزیکی و مادی به سمت نیازی درونی برای پیوند و تعلق خاطر میل می‌کنند. بستر تصرف که با آب جادو و خون تازه آراسته شده، اشاره‌ای استعاری، ناظر بر نیاز فروغ به بقا و دگرگونی است.

ما حقیقت را در باغچه پیدا کردیم/ در نگاه شرم‌آگین گلی گمنام/ و بقا را در یک لحظه نامحدود/ که دو خورشید به هم خیره شدند (همان: ۲۷۵).
کاربرد ضمیر «ما» بیانگر بازتاب مؤلفه «افراد» در جهان مطلوب فروغ است، که با کشف حقیقت و بقا در نگاه‌های دوگانه و همزمان به‌هم‌پیوسته، به شکوهی در ستایش زندگی رسیده است. این ابیات بر نیاز به «بقا» تأکید دارند و بُعد معشوقی-عاشقی از هویت شاعر را نشان می‌دهند، جایی که او در لحظه‌ای بی‌پایان، ارزش زندگی و پیوند انسانی را تجلیل می‌کند. نیاز به بقا در این شعر با رنج، تلاش برای تسخیر و نوعی جاودانگی در پیوند با عشق و طبیعت پیوند خورده است. فروغ از رهگذر عشق و از پیوندهای انسانی، به درک و معنای والاتری از بقا می‌رسد.

آه ای زندگی، منم که هنوز / با همه پوچی از تو لبریزم / نه به فکرم که رشته پاره کنم / نه بر آنم که از تو بگریزم (همان: ۲۸۶)
این شعر فروغ نیز با ارجاع به مؤلفه «عقاید و باورها» در جهان مطلوب شاعر و با بیان وابستگی به زندگی، نیاز به «بقا» را می‌جوید و این بُعد معشوقی-عاشقی از هویت اوست که بر تعهد به زیستن تأکید می‌کند.

آه ای زندگی من آینده‌ام / از تو چشمم پر از نگاه شود/ و نه گر مرگ بنگرد در من / روی آینده‌ام سیاه شود (همان: ۱۸۷).
مرگ من روزی فرا خواهد رسید / در بهاری روشن از امواج نور / در زمستان غبارآلود و دور / یا خزانی خالی از فریاد و شور (همان: ۱۸۶).
در دو شعر فوق، فروغ از بی‌ثباتی حیات و هم‌زیستی زندگی و مرگ سخن می‌گوید و با تجسم زندگی و مرگ از رهگذر استعاری (بهار، خزان و زمستان)، نوعی نگرش آرمانی را به زندگی نشان می‌دهد؛ چنین نگاهی، به نوعی بیانگر جهان مطلوبی است که از تبعیض‌های ناشی از جنسیت و زمان فراتر می‌رود و همگان در آن به‌طور یکسان و برابر تجربه زندگی را دارند. این انتخاب بیانی و رفتاری از سوی فروغ به نیاز او برای بقا و داشتن ارتباط با زندگی و روشنایی اشاره دارد.

از زمان طفولیت/ تو سرگرم زنده به گور کردن منی و/
پیوسته نابودم می‌کنی/ پیوسته کشته می‌شوم... ولی من از
(نه) بزرگی روییده‌ام/ باز، پس از آن همه مردن/ هنوز زنده‌ام،
هنوز روی پاهایم ایستاده‌ام.

کژال احمد، ۲۰۰۶: ۳۳

له ساتی سهر جو و قانمه وه/ تو خه ریکی زینده
به چالکردنمیت و / به‌رده‌وام نه‌مس‌ریت‌ه وه/
به‌رده‌وام نه‌کوژریم... که‌چی من له
(نه‌ه) یکی جاویدانه‌دا پرووام/ که‌چی له‌دوای
نه‌ه هه‌موو جوژه مردنه / هیشتا ماوم، هیشتا
به‌پتوه وه‌ستوام

باور نیست، چقدر خواهان زندگی‌ام / مرگ در آرزوی
بوسه من است.

همان: ۴۲۵

باوهر ناکه‌یت چهند دؤستی ژیانم/ مهرگ
وه‌خته/ بۆ ماچیکم سوئی بیت‌ه وه.

کژال احمد نیز مانند فروغ در این دو نمونه شعر، به نیازهای بقا و عشق با استفاده از مؤلفه «عقاید و باورها» پرداخته است. در شعر اول، اعتراض شاعر نسبت به نابودی پیوسته او توسط جامعه، صبغه عصیان دارد و با تأکید بر پایدار ماندن پس از مرگ‌های متعدد، اصرار او بر بقا را نشان می‌دهد. در شعر دوم نیز، نیاز به بقا با تصویرسازی مرگ، منعکس شده و شاعر، با خطاب قرار دادن مخاطب ذهنی، نیاز و میل به بقا را بر پایه مؤلفه «افراد» و در چارچوب دنیای مطلوب خود بازنمایی کرده است.

صدای مستبدان و شیشه چشم دزدان/ جنگ
سیاستمداران و رخسار مزدوران/ زشتی دنیای ما
هستند./ با نابودی آن‌ها/ سمفونی زندگی آغاز
خواهد شد.

همان: ۹۳

دهنگی دیکتاتور‌ه‌کان، تپله‌ی چاوی دزه‌کان / جه‌نگی
سیاسیه‌کان و سیمای خو‌فرۆشان / نه‌شازی
دنیاکه‌مان .. که‌ی ته‌وتوو بوون / نه‌ه کاته
سیمفونیای ژیان ده‌ست پینه‌کات

آه... کاش آب فروشان/ گل فروش بودند/ تا بتوانم
زندگی کنم.

همان: ۱۱۱

ناه.. خوژگه ناو فروشه‌کان/ گولفرۆش بوونایه / بۆ
نه‌ه‌دی بتوانم بژیم

او، دستان دراز و ضمختش / به خون هیچ زنی آلوده
نشد / همین است که وقتی به ایستگاه قاتلان زن
می‌رسم / احساس می‌کنم / جاده را بیش از مرد
دوست دارم.

برزنی دیگر می‌خواهم / که وقتی سپیده‌دم از آنجا
گذشتم / به جیک جیک و بغ بغوی کیبوترها
بیاندیشم نه به ترور کردنم.

نهو دهسته دریژ و زیره‌کانی / به خوینی هیچ ژنی همان: ۲۷۹
سوور نه‌بوو / بویه که نه‌گه‌مه ویستگه‌ی ژنکوژان /
وا هه‌ست نه‌که‌م / جاده‌م له پیاو خوشتر نه‌وئ

شه‌قامیکی دیکه‌م نه‌وئ / که سپیده پیندا رویشتم / همان: ۱۲۳
خه‌یالم لای جریوه‌و گمه‌بی، نه‌ک له لای تیرور کردنم

این شعرهای کژال احمد از طریق تصویری زنده و انتقادی به جهانی آمیخته با ظلم و خشونت، تصویری از جهان مطلوب و نیاز به بقا را در پیوند با هویت زنانه شاعر به تصویر می‌کشند. شاعر در این شعرها از بقای خود در جهانی تحت سلطه‌ی دیکتاتورها، دزدان و سیاستمداران سخن می‌گوید. او بقای خود را در گرو از بین رفتن نیروهای ستمگر و زشتی‌هایی که «نابودی آن‌ها سمفونی زندگی را آغاز می‌کند» می‌بیند. اعتراض او، اعتراض نسبت ساختارهای قدرت و گفتمان‌های خشونت‌آمیزی است که بقا و زندگی زنان را تهدید می‌کنند. او بیان می‌کند که در میان این خشونت‌ها، نه تنها بقای او، بلکه بقای تمامی زنان در معرض خطر است. شاعر در اشعار دیگری نیز تلقی مرگ به عنوان امری نامطلوب و نشانه‌های اشتیاق و میل شاعر به رهایی از مرگ و ارضای نیاز به بقا بازنمایی شده است که به جهت پرهیز از اطالۀ کلام به ذکر چند مصداق اکتفا خواهد شد:

همچو انتفاضه‌ای مرگ را هراسان می‌کنم.
گوی زمین که مطیع آسمان است / مالامال از خلاء و گناه
دلرباست / تا بخواهی از گریزگاه رستگاری تهی است / و از
دستگیرۀ روزن آزادی / این زمین که عقیقترین سیاره است
و / سیارۀ پر برکت / زیر غبار مرگ مستور است.

نه، باور ندارم که نشانه شوم مردن باشد / نشستن نرم جغد
/ بر نردۀ سرد پنجره‌ها / یا قارقار زمخت کلاغ / که آسمان
را پر کرده است.

له مردن مۆږ نه‌بمه‌وه / وه‌ک پاپه‌ږین کژال، ۲۰۰۶: ۱۸
تږپی زمین که به ږه‌میی گ‌ه‌ردوون
ده‌چ‌ئ / پ‌ږه له ب‌ږشایی و گوناخی ش‌ږخ و
ش‌ه‌نگ / تا ب‌ئیی خالی‌ه له ده‌سکی درگای همان: ۵۴
ږ‌زگار‌بوون / له ده‌سکی پ‌ه‌نچ‌ه‌ره‌کانی نازادی /
ئ‌ه‌م زه‌مین ه‌که نه‌ز‌ږ‌ک‌ترین ئ‌ه‌ست‌ئ‌ره و /
به پیتترین ئ‌ه‌ست‌ئ‌ره‌ی ه‌ / داب‌ږ‌ش‌راوه به
خ‌ږ‌ل‌ی م‌ه‌رگ...

نا، پ‌ئ‌ناچ‌ئ نیشانه‌ی شوومی مردن ب‌ئ‌ت / همان: ۳۴۷
نیشتن ه‌وه‌ی نه‌رمی کوکوختی / له سه‌ره‌شیشی
سارد و سه‌ل‌ی پ‌ه‌نچ‌ه‌ره‌کان / یان قی‌ره‌ی زبری
قه‌له‌ره‌ش / که ئاسمان پیلد ئ‌ه‌کات

۲-۲. نیاز به عشق و تعلق خاطر
عشق از یک سو از مفاهیم بنیادی حوزه ادبیات غنایی است و از دیگر سو یکی از سطوح نیازهای اساسی گلاسز محسوب می‌شود. «هم در معنای دوست‌داشتن و هم دوست‌داشته‌شدن توسط دیگران و همچنین به معنای ارزش قائل شدن به روابط نزدیک و صمیمانه با دیگران نیز هست» (بدری، ۱۳۹۰: ۲۷). یکی از اساسی‌ترین نیازهای مطرح شده در تئوری انتخاب ویلیام گلاسز، عشق و تعلق است. به باور او، انسان‌ها به‌طور طبیعی به دنبال ایجاد روابط عمیق و پایدار هستند. این نیاز، انسان را به ارتباطات بین‌فردی و احساس تعلق به دیگران سوق می‌دهد. افرادی که این نیاز در آن‌ها قوی است، به دنبال ایجاد روابط معنادار و پایدار هستند (Glasser, 1998, p. 45). ناتوانی در برقراری این روابط یا نداشتن رابطه‌ای نزدیک، منجر به احساس تنهایی و نارضایتی درونی می‌شود. این نارضایتی درونی می‌تواند منشأ بسیاری از مشکلات روانی و اجتماعی باشد. «آدم‌هایی که روابط نزدیکی ندارند تقریباً همیشه احساس تنهایی و نارضایتی می‌کنند» (گلاسز، ۱۳۸۲: ۴۹). به اعتقاد گلاسز، افرادی که نتوانند نیاز به عشق و تعلق را ارضا کنند، بیشتر در معرض افسردگی، اضطراب، و حتی رفتارهای تخریبی قرار می‌گیرند. او معتقد است که بسیاری از مشکلات روحی و روانی که افراد تجربه می‌کنند، از عدم توانایی در ایجاد روابط معنادار و احساس تنهایی نشأت می‌گیرد. این احساس تنهایی

باعث می‌شود، افراد به صورت ناخودآگاه به دنبال روش‌هایی برای پر کردن این خلأ باشند که ممکن است این روش‌ها منفی و آسیب‌زا باشند (Glasser, 2000: 85).

در شعر فروغ فرخزاد و کژال احمد برخلاف سنت ادبی، ابهامی در جنسیت معشوق وجود ندارد و این دو شاعر از کلی گویی پرهیز نموده‌اند و به صراحت ویژگی‌های معشوق مرد در شعر این دو شاعر زن ذکر شده است. تفاوت عمده نوع عشق در اشعار این دو شاعر این است که عشق به وطن در شعر کژال احمد جلوه بیشتری دارد و این موضوع در ادبیات کردی یک سنت ادبی به شمار آمده است. عنصر اصلی و هسته مرکزی شعر فروغ عشق است و تفکر و احساس او حول این محور می‌چرخد، رشد می‌کند و به بار می‌نشیند؛ هرچند برای فروغ گاهی عشق رنگ باخته است (ر.ک. رضائی، ۱۳۸۲: ۱۸۸). بیان انواع عشق از جمله عشق به جنس دیگر با زبان انتقادی، عشق مادرانه، عشق به اجتماع و بشریت و عشق به نیکی و خوبی‌ها در تار و پود کلام، از مختصات سبک فکری این شاعر است. فروغ معتقد است: «عشق در شعر امروز یا آنقدر اغراق آمیز و پر سوز و گداز است که با خطوط عصبی و عجزول زندگی جور در نمی‌آید یا آن‌چنان ابتدایی است که انسان را بی‌اختیار به یاد «مرنو»های جفت‌جویانه گربه‌های نر، بر پشت بام آفتابی می‌اندازد؛ اما من می‌خواهم از عشق به عنوان یکی از زیباترین و پاکیزه‌ترین عواطف بشری یاد کنم. حسی که آنقدر مقدس است که به نماز و ستایش می‌ماند؛ ولی متأسفانه در حد یک نیاز و احتیاج بدوی تنزل کرده است» (مختاری، ۱۳۹۱: ۵۸۰). وی از عشق به جنس دیگر سرخورده می‌شود و با تمسخر به ادعای عشق مردان پاسخ می‌دهد و آن را نیرنگ و فریبی در جهت ارضای نیاز جسمی مردان می‌پندارد. «شاعر در مقام بیان انواع عشق در دوره اول، بر عشق‌های گریزپذیر (زوال‌پذیر) و در دوره دوم، بر عشق‌های گریزناپذیر (زوال‌ناپذیر) اشاره می‌کند، با این تفاوت که عشق وی در دوره اول، از نوع دنیوی و پست و در دوره دوم، از نوع معنوی و والا است» (مسلمی و همکاران، ۱۴۰۱: ۲۸). در دفتر «دیوار، فروغ زنی است که همه ذهنیت وی از عشق جسمانی (اروتیک) پر شده است و جزئیات هم‌آغوشی به گناه آلوده را توصیف می‌کند و تنها سه قطعه از ۲۵ قطعه شعر این دفتر غیر عاشقانه است» (دری، ۱۳۹۹: ۳۴۱).

۲- ۱. تعلق خاطر در جایگاه عاشق

ولی اینجا به سوی آسمان‌هاست / هنوز این دیده آمیدوارم / خدایا این صدا را می‌شناسی؟ / من او را دوست دارم، دوست دارم (فرخزاد، ۱۳۸۲: ۱۸۶).

عشق دیگر نیست این، این خیرگی است / چلچراغی در سکوت و تیرگی است / عشق چون در سینه‌ام بیدار شد / از طلب پا تا سرم ایثار شد / این دگر من نیستم، من نیستم / حیف از آن عمری که با من زیستم (همان، ۲۲۶).

بی‌گمان زان جهان رویایی / زهره بر من فکنده دیده عشق / می‌نویسم به روی دفتر خویش / جاودان باشی ای سپیده عشق (همان، ۱۱۷).

اگر به سویت این چنین دویده‌ام / به عشق عاشقم نه بر وصال تو (همان، ۱۴۶).

دیدم که پوست تنم از انبساط عشق ترک می‌خورد / دیدم که حجم آتشینم / آهسته آب شد / و ریخت، ریخت، ریخت... (همان، ۲۲۵).

دوست دارمش / مثل دانه‌ای که نور را / مثل مزرعی که باغ را / مثل زورقی که موج را / یا پرندهای که اوج را / دوست دارمش... (همان، ۹۲).

(نیز بنگرید: همان: ۳۵، ۵۰، ۸۵، ۱۲۲، ۱۵۱، ۱۶۹، ۱۷۶، ۱۸۰، ۲۷۰، ۲۷۸، ۳۲۴، ۳۲۷)

در این اشعار، فروغ فرخزاد به انحای بیانی و معنایی مختلف نیاز به عشق و تعلق خاطر را در قالب تجربه‌های عاشقانه و ارتباطات انسانی بازنمایی کرده است. عشق در این شعرها به عنوان راهی برای ایجاد پیوند با افراد، اشیاء و باورها، به منظور ساختن جهانی مطلوب و سرشار از معنا و تعلق به تصویر کشیده شده است. افراد در این دسته از اشعار فروغ، نقش معشوق را به عنوان یگانه منبع آرامش و ایثار در عشق ایفا می‌کنند؛ اشیاء نیز، مانند نور، مزرعه و دریا، به عنوان استعاره‌هایی برای همذات‌پنداری و یگانگی با طبیعت به کار رفته‌اند و تجربه‌های عاشقانه او را ملموس‌تر می‌سازند. این اشیاء به فروغ کمک می‌کنند تا عشق خود را در قالب‌هایی عینی و محسوس مجسم کند. باورها نیز نقش مهمی در این شعرها دارند؛ شاعر با تکیه بر مفهوم جاودانگی عشق و فداکاری برای معشوق، جهانی از عشق و آرامش معنوی می‌سازد که در آن عشق نیرویی فراتر از مرگ و زمان دارد. از این رو، فروغ در شعرهای خود جهانی مطلوب را به تصویر می‌کشد که عشق و تعلق خاطر در آن، نیروی وحدت‌بخش و تعالی‌بخش است، و در قالب پیوندهای عاطفی با افراد، ارتباط با طبیعت و باورهای والای معنوی، تجلی پیدا می‌کند.

نه‌خیر، نه‌مویست و ناشمه‌وئ / سهر به
تفری ره‌گه‌زئ بم / که سهر به‌رزانه له
شهره‌نگیزی نه‌دوئ و / شهرمه‌زارانه له
عه‌شق.

خیر، نخواستم و نمی‌خواهم از نسل و تنباری باشم / که با
افتخار از آشوب می‌گوید و / با شرمساری از عشق.

چهند عاشقم... / همر نه‌لئی پرچی (کژال، ۲۰۰۶: ۲۸۶) چقدر عاشقم... / گویی گیسوان خیس دختری هستم / که آب
کچنم / که تهر و بر، ههمیشه ناوی لی همیشه از آن می‌چکد / و هرگز خشک نخواهد شد.
بتکی و / همر گیز وشکی نه‌بیته‌وه.
ده کونجوره روخواه‌کائی ده‌روونم پیشکینه / بی له (همان: ۱۸۶) گوشه‌های ویرانه درونم را بگرد / اگر بجز عشق و آفتاب
گری خوشه‌یستی و خوری هیوا / گهر سینه‌ری دوو امید / سایه تردید دیدی / بگو: عجب!
دلّیت دی / بلئی سهره.
(همچنین بنگرید، همان: ۸۱، ۱۳۱، ۱۶۸، ۲۰۰، ۲۲۱، ۳۰۰)

در اشعار کژال احمد، نیاز به عشق و تعلق خاطر با رویکردی متفاوت و در عین حال قدرتمند، به عنوان پاسخی به خشونت و آشوب محیط پیرامون بازنمایی شده است. کژال با اشاره به نپذیرفتن هویت نسلی که عشق را با شرم، و آشوب را با افتخار می‌نگرد، نوعی از جهان مطلوب را ترسیم می‌کند که در آن عشق و امید جایگزین نفرت و درگیری می‌شوند. در این جهان، افراد مهمی وجود دارند که عاشقانه با او همراهی می‌کنند، اما این افراد بیشتر به عنوان بازتاب‌هایی از احساسات شاعر تجلی می‌یابند تا شخصیت‌های خاص. اشیاء، مانند گیسوان خیس دختر و آفتاب امید، استعاره‌هایی از پیوند با طبیعت هستند که با شاعر همدل‌اند و عشق و پیوندی را نشان می‌دهند که از فرط خلوص و تداوم، هرگز خشک نمی‌شوند. کژال با توصیف ویرانه‌های درون خود، باورهایش را نیز برجسته می‌کند؛ او به عشقی بی‌پایان و امیدی که در برابر تردید می‌ایستد، ایمان دارد. این اشعار نشان می‌دهند که کژال، با بازگشت به عناصر طبیعی و قدرت باورهای عاطفی، جهانی مطلوب و عاشقانه را خلق می‌کند که از تبار خشونت‌طلب دور است و به جای آن، عشق و امید را در مرکز قرار می‌دهد.

۲-۲-۲. عشق و تعلق خاطر در جایگاه معشوق
بر دو چشمش دیده می‌دوزم به ناز / خود نمی‌دانم چه می‌جویم درو / عاشقی دیوانه می‌خواهم که زود / بگذرد از جاه و مال و آبرو / او به فکر لذت و غافل
که من / طالبم آن لذت جاوید را / من صفای عشق می‌خواهم از او / تا فدا سازم وجود خویش را (فرخزاد، ۱۳۸۲: ۲۷).
او نیست که بوید چو در آغوش من افتد / دیوانه‌صفت عطر دلاویز تم را / ای آینه مردم من از این حسرت و افسوس / او نیست که بر سینه فشارد بدنم
را (همان: ۵۷).

در این اشعار فروغ فرخزاد، نیاز به عشق و تعلق خاطر به عنوان معشوق بازنمایی می‌شود و شاعر با اشتیاق و حسرت به دنبال عشقی است که از حدود مادی و جسمانی فراتر رود و به سطحی از تعالی برسد. در اینجا، عشق از فردیت معشوق فراتر می‌رود و به یک نیاز روحانی تبدیل می‌شود که شاعر را به سمت جهان مطلوبی هدایت می‌کند. در شعر دوم، حسرت و غیاب معشوق، بازتابی از درد و نیاز شاعر به تعلق خاطر است؛ او به دنبال عشقی است که در حضور جسمانی و عاطفی کامل باشد.

ترجمه

در گمانم که آیا شریعت کافی است
ای نامزد من
تا من شباهنگامی
باکری خود را بیازم
در رختخواب اتاق خوابی؟
ای عاقد! ای روحانی سرگردانی!
گر می‌دانستی که باکری نزد ما زنان چیست و
چه سان از آن مراقبت می‌کنیم
درمی‌یافتی که چرا از دست دادنش آسان نیست
سنگین است و بسیار سنگین.

متن شعر

«تو بلئی شه‌ریعت به‌س بی
نه‌ی ده‌رگیران
بو نه‌وه‌ی من له یه‌ک شه‌وا
کچینی خوم بدو‌رینم
له ناو نوینی ژووری خه‌وا!
نه‌ی ماره‌بر! نه‌ی ماموستای سهرل‌یشیوان!
نه‌گهر نه‌تزان کچینی لای ئافره‌ی ئیمه‌ چیه و چون
پار‌ی‌گاری لی نه‌کری
نه‌تزان بو ئاسان نه‌له ده‌ست بدری
گرانه و گه‌ل‌یکیش گران
(کژال، ۲۰۰۶: ۱۵)

در یک دم سه معشوق دارم/ یک نیست، دو نیست، سه
/ نرسیس و/ تاناتوس و/ ایروس.

او(سنگ) خواست مقدس باشد، نسلی همچو/ سنگ
قهрман شیخ و مهر نماز و/ حجرالاسود زایید.../ خواست
جاودان باشد/ پیکرتراش و معمار شد/ خواست تمام روز
با دختران باشد/ سنگ بازی آن‌ها شد.

من له یهک کاتدا خاوه‌نی سنی دلدارم/ یهک نین، دوو
نین، سنی دانه‌ن سنی گریکانم/ نه‌رسیس و / تاناتوس
و/ ئیروس

نه‌و که ویستی پیروز بیت وچه‌ی وده‌کوو / به‌رده‌قاره-
مانی شیخ و به‌رده‌مور و / به‌رده‌رده‌شکه‌ی پیغمبه-
ری خسته‌و.../ که ویستی نه‌مر بیت / بوو به‌می‌عمار
و په‌یکه‌ر تراش/ هه‌ر بو نه‌وه به‌دریزا بی‌روژده‌که له
گه‌ل کچان بن/ خوی کرد به‌به‌رده‌هه‌لماتوو خه‌تخه‌تین

در این اشعار کژال احمد، نیاز به عشق و تعلق خاطر در تقابل با محدودیت‌های فرهنگی و باورهای سنتی به نمایش گذاشته می‌شود. او در جایگاه معشوق، با انتقاد از شریعت و هنجارهای اجتماعی، عشق را به عنوان نیرویی آزادی‌بخش و هویت‌ساز برای زنان ترسیم می‌کند. کژال احمد در تصویرسازی سه معشوق با نمادهای نرسیس (خودشیفتگی)، تاناتوس (مرگ) و اروس (عشق جسمانی)، ابعاد مختلف عشق و نیازهای انسانی را بیان می‌کند و از طریق این نمادها به پیچیدگی‌های عشق و نیاز به تعلق خاطر اشاره دارد. همچنین، با استفاده از نماد سنگ، نمادهایی از ثبات و تقدس را که مانع از تجربه‌ی آزادانه عشق می‌شوند، به چالش می‌کشد و جهانی مطلوب و آزاد از قید و بندهای فرهنگی و دینی را به تصویر می‌کشد.

۲-۲-۳. عشق و تعلق خاطر در جایگاه مادر

لای لای ای پسر کوچک من / دیده‌بریند که شب آمده است / دیده‌بریند که این دیو سیاه / خون به کف، خنده به لب آمده است (فرخزاد، ۱۳۸۲: ۴۳).
در شعر فوق نیاز به عشق و تعلق خاطر به‌ویژه در بافت روابط مادر و فرزند به‌وضوح قابل مشاهده است. شاعر با استفاده از لحن تسکین‌دهنده و آرامش‌بخش «لای لای»، به ایثار مادرانه و محافظت از فرزند در برابر خطرات بیرونی اشاره می‌کند.

من و باران / پیرین له‌نرای عاشق و / دلّی (کژال ۲۰۰۶: ۲۸۴)
به رینیه‌هزاران عه‌شقی سه‌نهم

له‌و پروژده‌و / فیر بووم نه‌وه‌ی (همان: ۱۹)
خوشمبوئ / بیمه‌دایکی، ریگا بده‌م له‌من

بین

در شعر فوق از کژال احمد نیز، شاعر با به‌کارگیری تصویر باران به‌عنوان نماد عشق و احساس، هم‌زمان هم به عشق به عنوان مادر و هم به عشق به خود اشاره دارد. در این اشعار، عشق به‌عنوان نیرویی خلاق و زاینده معرفی می‌شود که وجه مادرانه‌ی آن می‌تواند، منبع قدرت و آرامش باشد.

۲-۳. نیاز به قدرت

نیاز به قدرت به عنوان یکی دیگر از نیازهای اساسی انسان در اندیشه‌ی ویلیام گلاسر شامل توانمند بودن، موفقیت، شهرت، در دست داشتن قدرت، مطرح بودن و ریاست کردن می‌باشد. به نظر گلاسر در بین نیازهای انسان، این یکی نیازی متمایز و شاخص است. این نیاز به افراد اجازه می‌دهد احساس ارزشمندی و کنترل بر زندگی خود داشته باشند. قدرت نه تنها شامل کنترل بر دیگران، بلکه شامل تسلط بر خود و محیط نیز می‌شود (Glasser, 2000, p. 57). انسان‌ها برای اینکه نیاز به قدرت در آنها ارضا شود، گاهی دست به آزار و صدمه رساندن به افرادی می‌زنند که هیچ صدمه‌ای به آن‌ها نرسانده‌اند. در ازدواج نیز گاهی بر سر کسب قدرت، جنگ و منازعه رخ می‌دهد. با توجه به بافت جامعه‌ی شرقی، در منازعه قدرت اغلب زنان قربانی می‌شوند و فداکاری و دلسوزی زنانه، آن‌ها را به قربانگاه می‌کشاند (گلاسر، ۱۳۸۲: ۵). فرخزاد در شعر «ای مرز پرگهر»، پس از آن که همچو مردان اجتماع توانسته سجلی دریافت کند، می‌خواهد وجود زنان ایرانی را به اثبات برساند. وی ضمن انتقاد از اوضاع اجتماعی نامناسب دوران گذشته، با وجود فرهنگ و تمدن اصیل ایرانی، با زبانی طنزآمیز، احوال خود را از بودن و زیستن بیان می‌دارد و پذیرفتن زنان را در جامعه با وجود تأخیر، به رخ می‌کشد. او پیوسته عبارت «فاتح شدم» را تکرار می‌کند و می‌خواهد قدرت خویش را جسورانه، به مردان نشان دهد. کژال نیز قدرت و سلطه‌ی مردان را اغلب به چالش می‌کشد و با شجاعت نحوه‌ی برخورد اجتماع مردسالار را نقد می‌کند و جهان را به شناخت بیشتر احساسات و عواطف زنانه فرا می‌خواند. او می‌کوشد که قدرت واقعی زنان را که عطیه‌ی الهی است، دوباره به دست آورد و نقش زنان مثمر و مولد را برای تحول واقعی در جامعه بازی کند.

فاتح شدم، بله فاتح شدم / پس زنده باد ۶۷۸ صادره از بخش ۵، ساکن تهران / که در پناه پشتکار و اراده / به آن چنان مقام رفیعی رسیده است... (فرخزاد، ۱۳۸۲: ۲۹).

می‌آیم، می‌آیم، می‌آیم / و آستانه پر از عشق می‌شود / و من در آستانه به آن‌ها که دوست می‌دارند / و دختری که هنوز آن‌جا / در آستانه پر عشق ایستاده، سلامی دوباره خواهم داد (همان: ۲۹۸).

بیان «فاتح شدم» به وضوح نشان‌دهنده احساس پیروزی و قدرت است. «در پناه پشتکار و اراده» تأکیدی بر این است که این قدرت و موفقیت به سادگی به دست نیامده است، بلکه نتیجه‌ی تلاش و استقامت اوست. این تأکید بر خودبسندگی و اراده نشان‌دهنده نیاز به قدرت شخصی و استقلال است. در این شعر، دنیا مطلوب به‌صورت فردی تصویر می‌شود که با تلاش و قدرت به مقامی رفیع دست یافته است. رگه اعتراضی در این شعر به‌ویژه در انتقاد به نابرابری‌های اجتماعی و عدم پذیرش زنان در مقام‌های بالای اجتماعی نهفته است.

کژال احمد نیز در فرایند اعتراض نسبت به نظام گفتمانی مسلط در پیوند با هویت زنان، به شکوه و اعتراض و عدم رضایت بسنده نمی‌کند؛ بلکه عدم پذیرش این نظام غالب را آشکارا اعلام کرده است:

ترجمه

من خود نیز ندانستم که در زیر آسمانی مردانه و
بر روی زمینی مردانه و
در سایه خدایی مردانه
این «نخیر» قائم چگونه روئید؟!

متن شعر

من خویشم نه‌مزانى له ژیر ئاسمانىکى پیاو و
له سه‌ره‌مینىکى پیاو و
له سایه‌ی خوابىکى پیاو و
ئه‌م «نه»‌ی بالایه‌م چۆن روو؟
(کژال، ۲۰۰۶: ۴۱)

و در یکی از اشعار دیگرش چنین سروده است:

ترجمه

نفسم از بوی باروت این همه مرد گرفته است
و او درخت «نه» را در این «نه»
آب می‌دهد و گیسویم را به مزارى برای
شعر و سوز و انفجار بدل می‌کند

متن شعر

ته‌نگه‌نه‌فه‌سم به بۆنى بارووتى ئه‌و هه‌موو پیاوه
که‌چی ئه‌و دره‌ختى «نه»‌م له «نه»‌دا
بۆ ئاو ئه‌دات و پرچم ده‌کات به مه‌زاری
شعیر و سۆز و ته‌قینه‌وه
(کژال، ۲۰۰۶: ۴۲)

در دو شعر فوق، سه مؤلفه نیاز به آزادی، عشق، و قدرت بر بنیاد «نه» اعتراضی بازنمایی شده است. در بند اول، کژال احمد از واژگان و تعبیری استفاده کرده است که نمایانگر جهان مطلوبی، متفاوت از نظام کنونی است؛ جهانی که در آن "نفی" و "نه"‌ی زنانه به چیزی فراتر از سکوت و سازش تبدیل می‌شود. شاعر زن در زیر آسمان و بر روی زمینی که متعلق به مردان است، با یک خدایی مردانه مواجه می‌شود؛ از این رو، او نیاز به آزادی و تعلق خاطر به یک جهان متفاوت را به تصویر می‌کشد که در آن نظام مسلط گفتمانی را نمی‌پذیرد. این «نخیر» درواقع نمادی از بازخواست و عصیان است که به بیان اعتراض او نسبت به مرزهای مردانه می‌پردازد.

در بند دوم نیز، اعتراض از سطح یک بیان ساده‌ی ناراضیتی فراتر می‌رود و به شکل یک نفی بنیادین بروز می‌کند. تصویر «درخت نه» که با «بوی باروت» تغذیه می‌شود، نشان‌دهنده نیاز به بقا و مقابله با خشونت موجود در نظام اجتماعی است. در این بخش، کژال احمد با تأکید بر گیسوهاش به عنوان نماد هویت زنانه، جهانی مطلوب و عاری از باروت و خشونت را به تصویر می‌کشد که در آن نیاز به عشق و آرامش برقرار باشد.

ترجمه

بوی عصیان از نوک انگشتان پایم می‌خیزد
بوی تند عصیان
اکنون دریافتی که چرا هر بار که نزدت می‌آیم
می‌روم پاهایم را می‌شویم؟

متن شعر

بۆنى یاخى بوون له نووکى په‌نجه‌کانى قاجم دئ
بۆنى تیژی یاخى بوون
ئینجا زانیت بۆجی هه‌ر جارى بێم بۆ لات
ئه‌چم قاجه‌کانم ئه‌شووم؟
(همان: ۲۳۷)

در شعر فوق نیز کژال احمد با احساس عصیان و نیاز به قدرت، به تقابل با هنجارهای اجتماعی پرداخته است. او در پی یافتن صدای خود و ابراز آن در مقابل چالش‌هایی است که به عنوان یک زن با آن‌ها مواجه است. کژال احمد با به تصویر کشیدن این تمایلات، در پی ایجاد فضایی است که در آن زنان بتوانند قدرت خود را ابراز کنند و از نظام مسلط عبور کنند.

تاوانی من نییه شیعر، خوری پالم پی نه‌به‌خشی و / (همان: ۸۰)
نیدی نه‌فرم / مانگی وشهم پیشک‌ش نه‌کا و / نیدی
نامرم.

شعر گناه من نیست / خورشید بال به من می‌بخشد و /
اکنون پرواز می‌کنم / ماه واژه تقدیم می‌کند و / دیگر
نمی‌میرم.
نه‌گهر هاتی / له چوارچیوهی ژووره نه‌سکه‌ک‌هی (همان: ۱۶۳)
جارانا / بوم مه‌گهری / نیستا هوری ناسمانیکم /
عشق و شیعرم لی نه‌باری

در شعر فوق، با اشاره به «چارچوب اتاق تنگ گذشته»، شاعر به محدودیت‌هایی اشاره می‌کند که در گذشته تجربه کرده است. با این حال، اکنون فراتر از محدودیت‌های زمینی حرکت می‌کند و با بیانی مفاخره‌آمیز، قدرت شاعری خود را به رخ می‌کشد. این تصویرها، تجسم ارضای نیاز به قدرت از یک سو و ارضای نیاز به آزادی از دیگر سو هستند که در آن، شاعر به یک موجود آزاد و فراتر از محدودیت‌ها تبدیل شده و توانایی خود را در ایجاد تأثیر و ابراز هویت به دست آورده است.

۲-۴. نیاز به آزادی

این نیاز در نظریهٔ گلاسِر به توانایی انتخاب و استقلال اشاره دارد. وی معتقد است که افراد به دنبال آن هستند که بدون محدودیت‌های بیرونی، بر اساس ارزش‌ها و انتخاب‌های خود عمل کنند (Glasser, 1998, p. 68). بر این اساس، آزادی نیازی است که انتخاب را برای انسان میسر می‌کند. «هر چه آزادتر باشیم و بتوانیم نیازهای خود را طوری ارضا کنیم که دیگران از ارضای نیازهای ما متضرر نشوند، بیشتر می‌توانیم از خلاقیت خود به نفع خودمان و دیگران استفاده کنیم» (گلاسِر، ۱۳۸۲: ۶۲). خلوت انسان‌ها نیز بخشی از قلمرو آزادی است. «کنترل بیرونی» که فرزند «قدرت» است، دشمن آزادیست. وقتی آزادی را از دست بدهیم، یکی از خصوصیات انسانی خود را از دست داده‌ایم. «نیاز به آزادی یک نیاز تکاملی است که هدفش ایجاد توازن بین دو چیز است: نیاز به مجبور کردن دیگری برای آن که طبق میل ما زندگی کند و دیگری، نیاز دیگری به رها شدن از این اجبار» (فیروزبخت، ۶۱).

آزادی در نگاه فروغ و کژال، امکان شگفتی آفرینی، شنا کردن خلاف جریان روزمرگی و عصیان علیه عادی بودن است؛ فروغ عقیده دارد که «بالاخره سدها باید شکسته شود. او زندگی‌اش را شعر می‌کند و مدام چه در زندگی و چه در شعرش به سدی که در برابر او و انسان این‌جایی ساخته‌اند، حمله می‌برد؛ چراکه می‌داند هیچ صیادی در جوی حقیری که به گودالی می‌ریزد، مرواریدی صید نخواهد کرد». (مقدمه‌ای بر مجموعه اشعار فروغ، ۱۳۸۲: ۱۶).

فروغ و کژال احمد، هر دو از زنانی هستند که همواره فریادی از نوع عصیان و اعتراض نسبت به اجبارها و محدودیت‌های زنانه در شعرشان در همان نگاه نخست قابل تفسیر و تأویل است. این اعتراض، محصول مواجههٔ هر دو شاعر با گفتمانی است که دیگری (زن) را ناچار به پذیرش برخی قراردادهای می‌کند که مطابق میل یک جامعه با غلبهٔ مردسالاری وضع شده است. در شعر فروغ و کژال احمد نیاز به رها شدن از برخی اجبارهای وضع شده بارها بازنمایی شده است. «او زنی معترض به ستمی که بر زنان می‌رفت بود. او می‌خواست به ظلمی که به نیمی از افراد جامعه می‌شد اعتراض کند. این را در کتاب‌هایش می‌توانیم ببینیم. از «اسیر» گرفته تا «دیوار» و زندگی و طرز فکر خیامی‌اش را در «عصیان» (اخوان ثالث، ۱۳۷۱: ۴۴۳-۴۴۴).

«در حقیقت شعر فروغ، نخستین تلاش برای زدودن آثار مردسالاری از چهرهٔ شعر فارسی است. او در بیشتر آثار خود به این سنت فرهنگی می‌تازد، با این تفاوت که در سه دفتر اول، این مبارزه احساساتی، سطحی و غیرهمنه‌اندانه است» (واحد دوست، ۱۳۹۱: ۱۴۸). فروغ در یکی از نامه‌هایش این گونه حس و اوضاع روحی خود را با تمایل به اعتراض و عصیان بیان می‌کند: «حس می‌کنم که فشار گیج کننده‌ای در زیر پوستم وجود دارد... می‌خواهم همه چیز را سوراخ کنم و هرچه ممکن است فرو بروم. می‌خواهم به اعماق زمین برسم. عشق من در آنجاست. در آنجایی که دانه‌ها سبز می‌شوند و ریشه‌ها به هم می‌رسند و آفرینش در میان پوسیدگی،

خود را ادامه می‌دهد. گویی بدن من، یک شکل موقت و زودگذر آن است. می‌خواهم به اصلش برسم. می‌خواهم قلبم را مثل یک میوه رسیده به همه شاخه‌های درختان آویزان کنم» (جعفری، ۱۳۸۴: ۳۶۱).

غم نیست گر کشیده حصارى سخت / بین من و تو پیکر صحراها / من آن کبوترم که به تنهایی / پر می‌کشم به پهنه دریاها (فرخزاد، ۱۳۸۲: ۱۳۶).
 آه، من هم زخم، زنی که دلش / در هوای تو می‌زند پر و بال / دوست دارم ای خیال لطیف / دوست دارم ای امید محال» (همان: ۲۰۲).
 به لب‌هایم مزین قفل خموشی / که نباید بگویم راز خود را / به گوش مردم عالم رسانم / طنین آتشین آواز خود را (همان: ۴۶).
 کی رهایم کرده‌ای تا با دو چشم باز / برگزینم قالبی خود از برای خویش / تا دهم بر هر که خواهم نام مادر را / خود به آزادی نهم در راه، پای خویش (همان: ۷۶).

آن من دیوانه عاصی / در درونم های و هوی می‌کرد / مشت بر دیوارها می‌کوفت / روزنی را جست و جو می‌کرد (همان: ۸۴)
 بیا ای مرد ای موجود خودخواه / بیا بگشای درهای قفس را / اگر عمری به زندانم کشیدی / رها کن دیگرم این یک نفس را (همان: ۴۶)
 به لب‌هایم مزین قفل خموشی / که در دل قصه‌ای ناگفته دارم / ز پایم باز کن بند گران را / کز این سودا دلی آشفته دارم (همان: ۴۶).
 بیا بگشای در تا پر گشایم / به سوی آسمان روشن شعر / اگر بگذارم پرواز کردن / گلی خواهم شدن در گلشن شعر (همان: ۴۷).
 مادر این شانه ز مویم بردار / سرمه را پاک کن از چشمانم / بکن این پیرهنم را از تن / زندگی نیست بجز زندانم (همان: ۷۱).
 سال‌ها در خویش افسردم ولی امروز / شعله سان سرمی‌کشم تا خرمنت سوزم / یا خمس سازی فروش بی‌شکیم را / یا تو را من شیوه‌ای دیگر بیاموزم (همان: ۱۵۳).

در نمونه‌های شعری فوق از فروغ فرخزاد، نیاز به آزادی به‌طور چندوجهی به تصویر کشیده شده است، جایی که شاعر با استفاده از نمادهایی چون کبوتر، قفس و زندان، به بررسی محدودیت‌های اجتماعی و فرهنگی زنان می‌پردازد. شاعر نشان می‌دهد که چگونه این محدودیت‌ها بر هویت و احساسات زنان تأثیر می‌گذارد و با ابراز تمایل به پرواز و آزادی، خواسته و نیاز به آزادی را نمایان می‌کند. در شعرهایی مانند «غم نیست گر کشیده حصارى سخت»، تصویر کبوتر نمادی از اراده و عزم برای شکستن مرزها و رسیدن به آزادی است. همچنین با انتخاب بیانی چون «به لب‌هایم مزین قفل خموشی» و درخواست برای گشودن درهای قفس، او بر ضرورت بیان آزادانه احساسات و افکار تأکید می‌کند. همچنین، در ابیات «کی رهایم کرده‌ای تا با دو چشم باز» و «بیا ای مرد ای موجود خودخواه»، شاعر به چالش‌های موجود در برابر آزادی و حق انتخاب خود اشاره می‌کند و از دیگران می‌خواهد که در تحقق این آزادی کمک کنند. به‌طور کلی، اشعار کژال احمد تجلی واضحی از نیاز به آزادی در چارچوب نظریه گلاسرهستند، جایی که این نیاز به‌عنوان عنصر اساسی برای هویت‌یابی و ایجاد یک دنیای مطلوب برای زنان به‌تصویر کشیده شده است.

له به‌رده‌می نازادیدا / تاجی شیعر دانه‌نیم، کژال، ۲۰۰۶: ۲۹۵ بر آستان آزادی / تاج شعر نثار می‌کنم، سجده خواهم کرد. نه‌نوشتیمه‌وه

متن شعر

«خه‌ونه کانم بالاترن له و سنوور و نه‌ریتانه‌ی
 له‌م دنیا بۆم دانراون
 له‌و نه‌خشانه‌ی له‌و نه‌و دنیا بۆم کیشراون
 گه‌وره‌ترین له‌و شه‌ی ژه‌نگرتووی نه‌وان»
 (همان: ۱۴).

من چه‌ند گیروده‌ی نازادیم / ژیان له‌ مهرگ نه‌خولقینم / ۱۵۰
 چرا له‌ برینه‌کانم

متن شعر

سپهر به بی‌ناره‌زووی خوئی
 کراوه به ژنی هه‌تاو
 دنم بۆ سپهر له‌سووتی
 (همان: ۳۵)

ترجمه

سایه بدون رغبت و خواست خود
 به همسری آفتاب درآمده است
 دلم برای سایه می‌سوزد

در اشعار فوق از کژال احمد، نیاز به آزادی به‌عنوان یک تم محوری به‌وضوح قابل مشاهده است. در شعر اول، شاعر به محدودیت‌های اجتماعی و فرهنگی اشاره می‌کند که مانع از تحقق رؤیاهای او شده و این مرزها و سنت‌ها را به‌عنوان موانعی توصیف می‌کند که فراتر از واژه‌های کهنه و زنگ‌زده‌اند. در شعر دوم، عشق به آزادی به‌عنوان نیروی محرکه‌ای معرفی می‌شود که زندگی را از مرگ می‌آفریند و در شعر سوم، احساس همدردی با سایه‌ای که بدون اراده و خواست خود در کنار آفتاب قرار گرفته، نمادی از رنج و

فقدان آزادی است. کژال احمد در این اشعار به‌خوبی ارتباط بین آزادی و هویت انسانی را ترسیم می‌کند و با استفاده از زبان و تصاویری استعاری، نشان می‌دهد که آزادی نه‌تنها یک نیاز اساسی انسانی بلکه یک عنصر مقدس در مسیر خلاقیت و وجود فردی است.

۲-۵. نیاز به تفریح

آخرین نیاز اساسی گلاسِر، نیاز به تفریح است که به لذت و سرگرمی از زندگی اشاره دارد. این نیاز به افراد کمک می‌کند تا احساس شادمانی و رضایت داشته باشند (Glasser, 2000, p. 76). نیاز به تفریح از نیازهای اساسی انسان شامل لذت بردن از زندگی و شوخی، فعالیت‌های نشاط‌بازی و خنده می‌شود. از نظر گلاسِر «اگر چه نیاز به تفریح به اندازه سه نیاز دیگر شدید نیست؛ ولی نیاز مهمی محسوب می‌شود. تفریح یعنی خندیدن، شوخی کردن، ورزش کردن، مطالعه، تهیه کلکسیون و اعمالی از این قبیل. این نیازها به همراه نیازمان به بقا با ادراک‌ها و تصاویر درون سرمان ارضا می‌شوند» (گلاسِر، ۱۳۸۲: ۶۳). نیاز به تفریح نسبت به سایر نیازهای اساسی انسان آسان‌تر تأمین می‌شود. نیاز به تفریح را می‌توان به تنهایی یا در کنار دیگران به روش‌های مختلف در هر ساعتی از شبانه‌روز و در مکان‌های مختلف ارضاء نمود. تفریح و شادی همیشه تازه می‌ماند؛ زیرا تقریباً محدودیتی برای شاد زیستن وجود ندارد و تفریح همیشه می‌تواند جهت تازه‌ای به خود گیرد. فروغ در دفتر اسیر از برای خوش‌گذرانی و لذت بردن از لحظات زندگی از رسوایی هم‌هراسی ندارد اما در اواخر کار نوع تفریح و لذایذ او دچار تغییر می‌شوند. هر دو شاعر به دلیل محروم ماندن از زندگی شایسته و احساس یاس و ناامیدی، به دیده حسرت به لذایذ و خوشی‌ها می‌نگرند و عوامل این ناکامی را سرزنش می‌کنند. مصادیق این نیاز به شرح زیر است:

.. و من چقدر دلم می‌خواهد / که روی چارچرخه یحیی میان هندوانه‌ها و خربزه‌ها بنشینم / و دور میدان محمدیه بچرخم (فرخزاد، ۱۳۸۲: ۳۳۸).

چه قدر مزه پرسی خوب است / چقدر سینمای فردین خوب است / و من چه قدر از مزه چیزهای خوب خوشم می‌آید (همان: ۳۴۰).

کتابی، خلوتی، شعری، سکوتی / مرا مستی و سکر زندگانی است / چه غم گر در بهشتی ره ندارم / که در قلبم بهشتی جاودانی است (همان: ۴۸).

در اشعار فوق از فروغ فرخزاد، نیاز به تفریح به‌عنوان یکی از ارکان زندگی انسانی و ابزاری برای رهایی از رنج‌ها و فشارهای روزمره به‌وضوح به تصویر کشیده شده است. در شعر اول، تصویر نشستن روی «چارچرخه یحیی» و گشت‌وگذار میان خربزه‌ها به‌عنوان نمادهایی از لذت‌های ساده و کودکانه، دلالت بر *longing* شاعر برای تجربه لحظاتی از شادی و بی‌خیالی دارد. شعر دوم نیز با اشاره به «مزه پرسی» و «سینمای فردین»، به‌وضوح بر اشتیاق شاعر برای لذت‌های زندگی تأکید می‌کند. شعر سوم با اشاره به «کتابی، خلوتی، شعری، سکوتی»، به تفریح به‌عنوان یک تجربه عمیق‌تر و فراتر از لذت‌های مادی می‌نگرد. فرخزاد نیاز به یک تجربه‌ی معنوی و احساسی را مطرح می‌کند که فراتر از دنیای مادی است و می‌تواند به یک حالت از «مستی و سکر زندگانی» منجر شود. این حالت نشان‌دهنده ارتباط عمیق بین تفریح و ابعاد روحی انسان است. به‌طور کلی، در اشعار فروغ فرخزاد، تفریح نه‌تنها به‌عنوان یک نیاز جسمی، بلکه به‌عنوان یک ضرورت روانی و عاطفی در نظر گرفته می‌شود که می‌تواند به بهبود کیفیت زندگی و احساس خوشبختی کمک کند.

غروب‌ی گفت: اگر خیلی خشمگین شدی / پارچه‌ای قرمز در برابر
هجوم تند نگاه قوچ مانندت می‌نهم / تنها می‌خواهم بخندی.

هنگام غروب / تو سنجاق موهایم را / به سبیل می‌زنی و / مرا به
خنده وامی‌داری.

تنها جاده‌ای کافی است / برای گذار آزادی / جاده‌ای که کودکان به
مدرسه بروند / و پسران به دیدن دختران / و دختران برای خندیدن.

شب‌هایی در زیر باران / با دختران همسایه / می‌رفتیم سر چشمه /
از دورترین محله‌ها / با آهنگ قهقهه خنده‌هایمان.

نیواره‌یهک وتی: نه‌گهر زور تووره بووی / (کژال، ۲۰۰۶: ۶۹)
پهر ویه‌کی سور ده‌خمه بهر هیرشی / توندی
نیگاو قوچه‌کانت / مه‌به‌ستم نه‌ویه تهنیه
بت‌خمه پیکه‌نین

نیوارا نی / تو ته‌وقه‌که‌ی قژم نه‌ده‌ی له سمینت ۱۱۷
و / ده‌مخه‌پته پیکه‌نین!

به‌ته‌نیا جاده‌یهک به‌سه / بو تپیه‌ر یند نازادی / ۲۸۰
جاده‌یهک مندا‌له‌کانی پیا‌دا بچن بو خویندن‌گا /
کور‌ار بو سه‌یری کچان و / کچانیش بو پیکه‌نین
شه‌وانن له زیر باراندا / له گهل کچه هاوسیکاندا ۲۵۲
/ دهرنه‌چوو ی بو ناوکیشان / له دوورترین
گهره‌که‌وه / به به‌زمی قاقای پیکه‌نین

در اشعار فوق از کژال احمد، نیاز به تفریح به عنوان یکی از وجوه مهم زندگی و ابزاری برای رهایی از فشارهای اجتماعی و احساسی به خوبی تجلی یافته است. در شعر اول، شاعر با استفاده از تصویر «پارچه‌ای قرمز» به عنوان نمادی برای مدیریت خشم، بر اهمیت خنده و تفریح تأکید می‌کند. شعر سوم بر لزوم فراهم کردن فضاهای آزاد برای تفریح کودکان تأکید دارد و با توصیف «جاده‌ای کافی» به عنوان فضایی برای گذار آزادی، ابراز می‌کند که تفریح می‌تواند به عنوان یکی از حقوق اساسی انسانی در نظر گرفته شود. شاهدهای شعری فوق بیانگر آن است که تفریح نه تنها به عنوان یک عمل اجتماعی بلکه به عنوان یک نیاز بنیادی در زندگی انسان‌ها ضروری است.

۳. نتیجه‌گیری

با توجه به فضا و آستانه‌ای که فروغ فرخزاد و کژال احمد از نظر بیانی، تاریخی، اعتقادی و هویتی، جهت انتخاب در اختیار دارند، بازنمایی دلالت‌های مبتنی بر نیازهای پنجگانه این دو شاعر، در نهایت و در مقیاسی فراتر، جهان مطلوب آنان - به عنوان امری فرهنگی و درونی و والاتر از نیازها - صورت‌بندی شده است. جهان مطلوب (جهان برتر) فروغ و کژال بر بنیاد اعتراض و عدم پذیرش وضع موجود و توصیف و تصویر وضعیت ایده‌آل و مطلوب استوار است. در این جهان مطلوب که مشتمل بر سه مؤلفه بنیادین افراد، اشیاء، عقاید و باورهاست، اگرچه هر پنج نیاز اساسی مربوط به نظریه انتخاب گلاسر با بسامد و نسبت‌های توزیعی متفاوتی یافت می‌شود؛ اما در یک طبقه‌بندی توصیفی، می‌توان نیاز به عشق و تعلق خاطر (*Belonging*) را کیفیت برتر و دال مرکزی جهان مطلوب مفروض در شعر این دو شاعر زن تلقی کرد که با وجوه انتقادی و اعتراضی کلام آنان گره خورده است. رگه اعتراضی اشعار فروغ و کژال احمد محصول مایه‌های معرفتی و قرائت آنها از هویت اجتماعی خود به عنوان زن و به طور مشخص، به عنوان زنان شاعر در جامعه‌ای با غلبه مردسالاری است. این دو شاعر، سرگشتگی روح و آلام و لذا بد جسمی را پس از دوره‌ای، به کنار نهاده و با کمک نیروی عشق، شکوفایی و تعالی را انتخاب می‌کنند. با نگاهی گذرا به شاهدهای شعری می‌توان ادعا کرد که با توجه به نشانگرهای هویتی این دو زن شاعر، «از میان سه نقش «همسری»، «مادری» و «معشوقی»، نقش معشوقی، پررنگ‌ترین نقش در آثار فروغ است و البته همپای آن، نقش عاشقی است. همین گزاره مفروض را می‌توان به اشعار کژال احمد نیز تعمیم داد. این کیفیت برتر در میان سه مؤلفه بنیادین جهان مطلوب (افراد، اشیاء و عقاید) در بیشتر موارد با محوریت مؤلفه سوم - یعنی اعتراض نسبت به عقاید و باورهای اجتماعی در خصوص موجودیت و جایگاه زنان - بازنمایی شده است. کثرت بسامد مفاهیم دلالتی دال بر نیاز به عشق را می‌توان برآمده از دوگانه هویتی این دو شاعر به مثابه معشوق از یک سو و عاشق از دیگر سو دانست. این هویت دوگانه در تعامل، تقابل، تناظر و اصطکاک با گفتمان‌های مردسالارانه و در برخی موارد، زن‌ستیزانه شکل گرفته و با دلالت‌هایی شکوه‌آمیز و اعتراضی در کلام فروغ و کژال صورت‌بندی شده و در برخی از موارد، شکوه و اعتراض این دو شاعر، صبغه عصیان و عدم پذیرش صورت‌های اجتماعی مفروض و نامطلوب در پیوند با هویت زن به خود می‌گیرد. به عبارتی، انتقاد و اعتراض، گاهی به همان سطح نارضایتی تقلیل می‌یابد و گاهی شکلی از نفی، طرد و بی‌اعتبارسازی رویه‌ای غالب - مردسالارانه - در پیوند با موجودیت اجتماعی زنان به خود می‌گیرد. اعتراض‌ها و طردهای مذکور، در بیشتر موارد با ارضای نیاز به عشق و تعلق خاطر، در برخی از موارد با ارضای نیاز به قدرت و در مواردی نیز با ارضای نیاز به آزادی و نیاز به بقا پیوند می‌یابد و می‌توان دستیابی نسبی به عشق و تعلق خاطر، قدرت (*Power*)، آزادی (*Freedom*) و بقا (*Survival*) را از دلالت‌ها و اغراض ثانوی اعتراض در کلام این دو شاعر دانست. بر این اساس می‌توان گفت ابراز خواسته‌ها و نیازهای فروغ و کژال، ابتدا رنگ احساسی و عاطفی دارد؛ اما اندک اندک این دو شاعر به سمت تکامل عبور می‌کنند و به شناخت والای وجود انسان دست می‌یابند تا جایی که از مرحله نیاز به بقا به سمت نیاز به عشق، قدرت و آزادی می‌رسند. آن‌ها با نگاهی نو به دنیا و اطرافشان، بدعت نموده و نیازهای حقیقی زنان را که در ادوار ماقبل، در پرده فراموشی مستور مانده بود، به جهان مخابره می‌نمایند و به آداب و سنت‌های معمول در جامعه و خانواده اعتراض می‌کنند.

کتابنامه

الف. منابع فارسی

- احمد، کژال. (۲۰۰۶). *دیوان کژال احمد*. سلیمانیه: انتشارات وزارت روشنبیری.
- اخوان ثالث، مهدی. (۱۳۷۱). *صدای حیرت بیدار- گفتگوهای مهدی اخوان ثالث (م. امید)*. زیر نظر مرتضی کاخی. تهران: اسماعیلی، امیر. (۱۳۴۷). *جاودانه فروغ فرخزاد*. تهران: مرجان.
- امینی، محمدرضا. (۱۳۸۸). آستانه انتخاب. مفهومی ضروری در بررسی تحولات ادبی و سبک شناسی. *بوستان ادب*. دوره اول. شماره دوم (پیاپی ۵۶/۱). ۴۶-۲۱.
- بختیاری، محمدرضا. (۱۳۹۳). *فصلنامه پژوهش‌های ادبی بلاغی*. سال دوم. شماره ۸. صفحات ۸۷-۱۰۸.
- بدری، بهار. (۱۳۹۰). بررسی مؤلفه‌های روانشناسی مثبت در بوستان و گلستان سعدی. *پایان نامه کارشناسی ارشد*. دانشکده روانشناسی دانشگاه علامه طباطبائی.
- برلین، آیزایا. (۱۳۸۰). *چهار مقاله درباره آزادی*. ترجمه محمدعلی موحد. تهران: انتشارات دانشگاه آکسفورد.
- تمیم‌داری، احمد و همکاران (۱۳۹۸). بررسی تطبیقی داستان «جانان مرغ دریایی» و داستان مرغان در منطق الطیر بر مبنای نظریه انتخاب گلسر. *متن‌پژوهی ادبی*. ۲۳ (۸۱). ۷-۳۸. شناسه دیجیتال (DOI): 10.22054/LTR.2019.38164.2511
- جعفری، عبدالرضا. (۱۳۸۴). *فروغ جاودانه*. مجموعه شعرها و نوشته‌ها و گفتگوهای فروغ فرخزاد به انضمام نوشته‌هایی درباره فروغ فرخزاد. تهران: تنویر
- درخشان، نوشین؛ غنی‌زاده، ابوالفضل. (۱۴۰۲). تحلیل کارکرد تعلیمی رویکرد واقعیت‌درمانی و تئوری انتخاب گلاسرو در داستان شیر و نخجیران. *دفتر اول مثنوی معنوی*. پژوهشنامه ادبیات تعلیمی. ۱۵ (۵۷).
- دری، زهرا. (۱۳۹۹). بررسی و تحلیل من‌های فردی و اجتماعی در شعر فروغ فرخزاد. *فصلنامه دهخدا*. دوره ۱۳. شماره ۴۸. سارتر، ژان پل. (۱۳۸۱). *ادبیات چیست؟*. ترجمه ابوالحسن نجفی و مصطفی رحیمی. تهران: زمان.
- شولتز، دوآن. (۱۳۹۸). *نظریه‌های شخصیت*. ترجمه یحیی سید محمدی. تهران: چاپ چهل و سوم.
- صاحبی، علی؛ سلطانی‌فر، عاطفه. (۱۳۹۳). *فرایند گام به گام (واقعیت‌درمانی دعوت به مسئولیت‌پذیری)*. تهران: سایه سخن.
- صاحبی، علی و همکاران (۱۳۹۴). تئوری انتخاب: رویکردی در جهت مسئولیت‌پذیری و تعهد اجتماعی. *رویش روانشناسی*. سال ۴. شماره ۱۱.
- فرخزاد، فروغ. (۱۳۸۲). *مجموعه اشعار فروغ فرخزاد*. تهران: نشر آزاد مهر.
- قاسمی، زهرا. (۱۳۹۳). بررسی استعاره‌های مفهومی زن در شعرهای فروغ فرخزاد. *در دری (ادبیات غنایی)*. عرفانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد. سال پنجم. شماره شانزدهم. ۲۵-۳۶
- کی‌نژاد، افسانه. (۱۳۸۱). *فریاد در مه*. تهران: نشر آفرینش.
- گلاسرو، ویلیام. (۱۳۸۲). *نظریه انتخاب؛ روانشناسی نوین آزادی شخصی*. ترجمه مهرداد فیروزبخت. تهران: رسا.
- گلاسرو، ویلیام. (۱۳۹۳). *تئوری انتخاب*. چ چهارم. ترجمه علی صاحبی. تهران: سایه سخن.
- مختاری، محمد. (۱۳۹۱). *انسان در شعر معاصر*. تهران: انتشارات نو.
- مشرف‌آزادتهرانی، محمود. (۱۳۸۷). *پریشاد شعر. زندگی و شعر فروغ فرخزاد*. تهران: نشر ثالث.

مسلمی، نادر و همکاران. (۱۴۰۱). بررسی مفهوم و ماهیت عشق در اشعار فروغ فرخزاد. پژوهش‌های نوین ادبی. ۱(۲).
20.1001.1.28211413.1401.1.2.10.9.۲۹۶-۲۶۷

نوین، حسین. (۱۳۸۷). تحلیل روانشناختی امثال و حکم فارسی. پژوهش زبان و ادبیات فارسی. شماره ۱۰. ۸۵-۱۰۸.
واحد دوست، مهوش؛ شیخ الاسلامی، فرشته. (۱۳۹۱). نمودهای تفکر زنانه در شعر فروغ فرخزاد. مجله مطالعات و تحقیقات ادبی. شماره ۱۷.

ب. منابع لاتین

Glasser, W. (1998). *Choice Theory: A New Psychology of Personal Freedom*. HarperCollins.
Glasser, W. (1999). *Reality Therapy: A New Approach to Psychiatry*. Harper & Row.
Glasser, W. (2000). *Every Student Can Succeed*. HarperCollins.

